

Innledninger, diskusjonsspørsmål og løsningsforslag

Et norsk oppgjør med teknogigantene

Den 15. mars 2022 var 120 mennesker samlet i Oslo Kongressenter til et verksted om et «Norsk oppgjør med teknogigantene». Deltakerne representerte om lag hundre forskjellige fagforeninger, frivillige organisasjoner, offentlige etater, bedrifter og forskningsmiljøer. Det ble en manifestasjon av den omfattende folkelige uroen overfor teknogigantenes maktbruk i det norske samfunn.

Programkomiteen hadde formulert et par motto: Vi ønsker teknologiene, men ikke teknogigantenes maktmisbruk. Og: Vi ønsker å gå fra kritikk og avmakt, til løsninger. Vi ønsker også et *norsk oppgjør*, vel vitende om at det er i EU og USA at de viktigste motmaktene til teknogigantene finnes. Men vi kan ikke sitte og vente på at ting skal skje der. Det vil bare øke avmakten.

Til tross for at teknogigantenes påvirkning er noe som endrer våre hverdager drastisk, så nevnes dette nesten ikke i norske valgkamper. Det mangler tydelige stemmer blant politikere og andre ledere som forteller hvordan de vil møte denne folkelige uroen.

Mange har snakket om behovet for et slikt oppgjør. Men de fleste har jobbet innen sine «siloe» av organisasjoner og interesser. Etter flere uformelle samtaler under tok Dag Hareide et initiativ, og det ble det laget en programkomité med representanter fra *Amnesty*, *Forbrukerrådet* og *LO*. Programkomiteen består av personer i disse organisasjonene som har ansvar og kompetanse innenfor temaet. Fritt Ord har gitt støtte til arrangementet.

Det overordnede målet med verkstedet 15. mars var å få konsekvensene av teknogigantenes makt høyere opp i den offentlige samtale og på politikernes og andre ledes agenda. Dette mener vi kan skje gjennom å fremme løsningsforslag og skape mobilisering – i første omgang særlig i sivilsamfunnet.

For deltakerne var målsetningene:

Bevisstgjøring – en bedre oversikt over de mange områdene hvor teknogigantene endrer vår hverdag;

Nye løsninger – diskusjon i fellesskap om hva som kan være løsninger, og hvordan vi kan mobilisere for dem;

Styrket nettverk – å finne nye mennesker og organisasjoner å dele erfaringer med, og eventuelt samarbeide med;

Kompetansedeling – å få innspill til eget arbeid, egne målsetninger og arbeidsmetoder.

Verkstedet inneholdt 16 innledninger, hver på 6 minutter, hvor to organisasjoner hadde samarbeidet om å foreslå løsninger på et problemområde. Deretter delte vi oss i små samtalegrupper som diskuterte innledningene. Til sammen hadde vi diskusjoner i om lag 60 grupper i løpet av dagen. Alle gruppene hadde egne rapportører som skrev referat.

Her i denne rapporten er samtalene kuttet drastisk ned til fem punkter som er satt inn etter innledningene. Innledningene er også lagt ut på nettet som videoer.

Verkstedet ble avsluttet med en samtale mellom generalsekretær i Amnesty, John Peder Egenæs, direktør i Forbrukerrådet, Inger Lise Blyverket, og nestleder i LO, Roger Heimli. Roger Heimli karakteriserte verkstedet som «en historisk hendelse».

Vi tror at verkstedet har skapt grobunn for nye samarbeid, og på litt lengre sikt – grobunn for en ny politikk. Det kom fram en mengde gode og konkrete ideer på verkstedet. I denne rapporten får du et utvalg.

Hilsen programkomiteen,

Dag Hareide, prosjektkoordinator

Finn Myrstad, Forbrukerrådet

Ingrid Stolpestad, Amnesty

Line Eldring, Fellesforbundet

Liv Anna Lindman, LO Norge

Øyvind Rongevær, LO Norge

Innledninger på «norsk oppgjør med teknogigantene»

15.3.2022

Åpning av verkstedet Dag Hareide, prosjektkoordinator	5
Barn og sosiale medier Kaja Hegg, Redd Barna	8
Åndsverk og plattformer Arnt Maasø, Institutt for medier og kommunikasjon, UiO	12
Overvåkingsbasert reklame Finn Myrstad, Forbrukerrådet	15
Trussel mot demokratiet Morten Langfeldt Dahlback, Faktisk.no	18
Nasjonal sky Christian Danielsen, Fagforbundet	21
Kommersiell sporing i organisasjoner Tore Tennøe, Teknologirådet	24
Politi styrt av algoritmepakker? Helene Gundhus, Institutt for retts sosiologi, UiO	27
Sosiale medier, hatspråk og diskriminering Ingrid Stolpestad, Amnesty..	31
Teknogigantene og redaktørstyrte medier Eirin Larsen, Norsk Journalistlag	34
Løsarbeid via plattformer Jonas Bals, LO & Line Eldring, Fellesforbundet	37
Naturvern Anine Dedekam Moldskred, Restarters Norway	41
Nasjonal sikkerhet Roger Samuelsen, Cyberforsvaret	44
Autonome drapsvåpen Lene Grimstad, Norsk Fredslag	48
Overvåkning på arbeidsplasser Dag Wiese Schartum, Senter for rettsinformatikk, UiO	51
Skolens digitale læringsteknologi Christian Søybye Larsen, KS	55
Rettferdig skatt Sigrid Jacobsen, Tax Justice Norge	58

Åpning av verkstedet

Dag Hareide, koordinator

God morgen!

Vi er 120 mennesker samlet her fra ca. 100 forskjellige organisasjoner og arbeidsplasser. Vi er et frodig mangfold på tvers av politiske og sosiale skillelinjer. Vi mener antakelig mye forskjellig om det meste, men hva er det da som samler oss?

Mitt forslag er: En uro – og mer enn det: en leting etter løsninger.

Vi har offensivt kalt dette «Norsk oppgjør med teknogigantene.»

Jeg vil bare kort minne om hvem vi har med å gjøre:

Dette er forsiden på tidsskriftet The Economist uka før koronaen brøt ut: De fem største teknogigantene hadde økt sin markedsverdi med 2000 milliarder dollar. Hvor mye er nå det? Det er like mye som verdien av alle nordiske aksjeselskaper til sammen. Men når det gjelder disse fem teknogigantene, snakker vi altså bare om hvor mye de hadde økt i verdi i løpet av et år. Siden den gang har de økt sin verdi med mer enn det dobbelte. Apple har kontanter som tilsvarer det danske og finske statsbudsjettet til sammen.

Vi står overfor giganter. I menneskehetens moderne historie har aldri så få selskaper samlet så mye penger og så mye makt så raskt. Dette er det første problemet. I demokratier mener vi jo at enorm makt ikke skal konsentreres hos noen få mennesker. Det åpner for maktmisbruk. Tydeligst ser vi det i diktaturer – men også i demokratiene kan en slik penge- og maktkonsentrasjon bli et problem, særlig når man oppnår tilnærmet monopol på mange områder i den digitale økonomien.

Det andre problemet er forretningsmodellen til flere av disse teknogigantene. Kort fortalt er det: 1) Besette mest mulig av vår tid. 2) Overvåke mest mulig om oss. 3) Selge denne informasjonen til dem som vil betale for det. Dette er en ny type økonomi, hvor vi mennesker er råvarene i markedet, og data om oss er den viktige valutaen. Det er en ny type makt som griper inn i sjelen.

Men teknogigantene er ikke fiender av demokratiet på linje med for eksempel diktatorer som Putin. I Ukraina hjelper de folk og flyktninger med sine geniale kommunikasjonsmidler. Samtidig som de i andre land blir (forhåpentligvis motvillig) redskap for diktaturer. Men hva med Norge? Her er de jo mine venner. Som denne smarttelefonen jeg henger med både på fritid og i arbeid.

Vi skal ta for oss denne dobbeltheten. Vi trenger å samarbeide med teknogigantene. De har mye å gi. Men vi ønsker ikke maktmisbruket.

Vi skal ta for oss 16 forskjellige temaer. Jeg tror at vi i hvert tema vil oppdage at det finnes bakenforliggende interesser, der våre interesser vil stå mot andres interesser.

Men det finnes også verdier. Jeg kan for eksempel nevne personvern, arbeidsfolks sosiale goder i velferdsstaten og rett til organisering, nasjoners suverenitet over sine nøkkeldata, fagfolks yrkesetikk, rettferdig konkurranse, motstand mot diskriminering, rettferdig skatt, spesiell omsorg for sårbare grupper, forsvar av åndsverk, naturvern, forbud mot våpen som bryter folkeretten, nasjonal sikkerhet, og ikke minst demokrati. Kanskje samles det meste nettopp i «demokrati».

Vi ønsker et demokratisk motsvar, et motsvar som kan skape maktbalanse i stedet for maktmisbruk. Vi vet at det er større motmakt i EU og blant politikere i USA. Men å vente på dem skaper avmakt. Vi må begynne der vi er. Her. Så kobler vi oss stadig på internasjonalt.

Det meste vi skal samtale om, var knapt nok tema i den siste norske valgkampen. Diskusjonen har vært for spredt og for sped. Vi trenger en ordentlig, omfattende, offentlig samtale.

To råd til dere deltakere:

- 1) Snakk fritt. Noen er kanskje redde for å bli sitert, eller at organisasjonen dere er fra, skal mene noe annet enn dere. Her blir ingen sitert. Våre rapportører vil bare notere synspunkter og forslag, ikke hvem som har sagt hva. Respekter dette prinsippet også når dere forteller fra verkstedet. Så snakk fritt!
- 2) Det andre rådet er: Gå gjerne til en gruppe som skal jobbe med et tema du ikke har så mye peiling på. Kanskje den gruppa du helst ønsket deg til, allerede er fylt opp, og du dermed må gå inn i en annen gruppe. Det er to fordeler ved det – du får nye typer kontakter og kunnskap. Og da kan du stille enkle, «dumme» spørsmål til eksperter. Det vil bidra til at ekspertene får innsikt i argumenter og i et språk som vanlige folk og vanlige politikere kan forstå.

Så finnes det da én løsning på teknogigantenes maktmisbruk?

NEI – og tror man det, så har antakelig den ene løsningen en skyggeside.

Jeg tenker vi nå må jobbe langs mange linjer samtidig – flere enn de 16 vi har trukket fram. Mange blomster skal få blomstre, og vi skal bruke mer tid på å forstå hverandre enn på å fortelle at min løsning er viktigere enn din.

Dette er demokratiets vesen. Jeg avslutter med følgende sitat fra kirkehistoriker Hal Koch:

«Demokratiets vesen er nemlig ikke bestemt ved avstemningen, men ved samtalen, forhandlingen, ved den gjensidige respekt og forståelse, og ved den derav framvoksende sans for helhetens interesse»

Innledninger, diskusjonsspørsmål og løsningsforslag

Barns bruk av nett – barns rettigheter

Kaja Hegg, Redd Barna

Redd Barna er en barnerettighetsorganisasjon. Vi jobber for å virkeliggjøre barns rettigheter, og vi er pådrivere for at staten skal innfri sine rettigheter i henhold til FNs konvensjon for barnets rettigheter.

Jeg vil starte med et sitat av Frances Haugen, varsleren som jobbet høyt oppe i Facebook.

«Facebook is not interested in making significant changes to improve kids' safety on their platforms, at least not when that would result in losing eyeballs on posts or decreasing their ad revenues.»

Dette viser klart og tydelig at kommersielle hensyn trumfer hensynet til barns beste. Dette gjelder jo ikke bare for Facebook, men også for teknogigantene.

Det er greit nok at aktører som driver en business, lar inntjening være styrende for sin virksomhet. Det er verken uvanlig eller bemerkelsesverdig, enten vi snakker om en global aktør eller et norsk selskap. Hovedproblemet er:

Hvordan vi som **samfunn** har tillatt at teknogigantene griper dypt inn i og har befestet sin plass:

- I barnas livsverden og hverdagsliv
- I utdanningssektoren og andre oppvekstarenaer for barn
- I offentligheten og samfunnslivet for øvrig, som utgjør en viktig del av barns oppvekst.

Teknogigantene griper inn i alle områder av barns liv. Dette er åpenbart problematisk og må problematiseres.

Men jeg har behov for å trekke fram to eksempler på hvor viktig og positiv gigantenes teknologi er i barnas liv og for barnas plass i samfunnet.

- Greta Thunberg og barnas klimakamp. Det er vanskelig å se for seg noen mobilisering og synlighet for barns krav om en bedre klimapolitikk uten tilgang til og bruk av sosiale medier.
- Betydningen av at samfunnet når ut med god offentlig informasjon til barn. For eksempel når ung.no nå ut til unge over 13 år i hele landet fordi ungdom søker informasjon på google, noe ung.no nyttiggjør seg av.

Det er viktig å ha fokus på det positive, for balansens skyld, men også for å få bedre forståelse av hvorfor vi slipper teknogigantene til.

Og dét er også viktig, for når vi skal utvikle løsninger for barn, må vi tenke innenfor rammene av barns rett til informasjon, rett til deltakelse og rett til tilgang til hjelpeapparatet – på samme måte som vi gjør når det gjelder voksne. Dette er fordi en del debatter knyttet til barn og digitale medier fort kan handle om å begrense tilgang og deltakelse.

Så hva er situasjonen i dag, der teknogigantene ser ut til å gripe inn i alle barns livsområder? Vi kan sammenligne barns oppvekst med å vokse opp i et kjøpesenter.

Infrastrukturen er laget for å drive business, og her foregår handel og salg i ulike butikker, akkurat som om det skulle ha vært ulike sektorer og livsområder i barns liv.

Så hva skjer når pengene rår i alle barns livsområder?

- Barn eksponeres for målrettet og profilert reklame.
- Overforbruk fordi tjenestene kjemper om tid og oppmerksomhet.
- Tjener en kommersiell aktør mye på å selge skadelig innhold, gjøres det uten å ta hensyn til barns interesser.
- Og ønsker myndighetene å få informasjon om barnet, er sikkert også det til salgs.
- Og ikke minst fins det et stort marked for foreldres kontrollbehov, slik at de kan overvåke barna sine.
- I tillegg kommer andre problemer, som hatprat og diskriminering, trusler mot demokratiet og reklame med overvåking. Disse vil beskrives senere.

FAKTORER som er viktige for løsningen:

- Vi må løfte blikket og ha en offentlig debatt om digitaliseringen av samfunnet og hvordan digitaliseringen kan styres. Hva bør være kommersielt, og hva bør være offentlig?
- En annen faktor for løsningen er også hva vi kan og bør gjøre for at det ikke skal være fritt fram for teknogigantene å lagre, dele og selge barns persondata.

Et scenario – eller den endringen vi trenger – er godt beskrevet i en såkalt Generell kommentar fra FNs barnekomité.¹ Her slås det fast at digital deltakelse for alle er viktig for å kunne utøve ulike rettigheter, som retten til informasjon, til utdanning eller til beskyttelse. Samtidig slår den generelle kommentaren fast at barn skal ha vern mot at deres persondata blir lagret og brukt for kommersielle formål. Den Generelle kommentaren stiller også tydelige krav til bransjeaktørene og går langt i å begrense mulighetene for å registrere, lagre og selge barns persondata.

Det er staten som har plikt til å innfri disse rettighetene.

Samtidig er en viktig del av løsningen at dette underlegges demokratisk debatt og styring.

Det er viktig med en opplyst debatt, og for oss i Redd Barna er det viktig å understreke at representanter for ungdommen selv må medvirke og ha innflytelse over de beslutningene som blir tatt.

En viktig faktor for løsningen er bedre regulering.

Vi må diskutere hva som kan og bør gjøres for at det ikke skal være fritt fram for teknogigantene å lagre, dele og selge barns persondata. Vi trenger å ha diskusjoner om hvordan reguleringen kan skje, og hva som bør reguleres. Her er det viktig med reguleringer som vil komme barn til gode, og som må gjelde generelt for hele bransjen. I tillegg trenger

1

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2FPPRiCAqhKb7yhsqlkirKQZLK2M58RF%2F5F0vEG%2BcAAx34gC78FwvnmZXGFUI9nJBDpKR1dfKekJxW2w9nNryRsgArkTJgKelqeZwK9WXzMkZRZd37nLN1bFc2t>

vi reguleringer som er spesifikt utformet av hensyn til barn, av de samme grunnene som ellers i samfunnet, som at barn skal ha vern mot for eksempel reklame.

Samtidig trengs også løsninger på samfunnsnivå. Vi må ha en debatt om når det er greit at barna er på kommersielle plattformer, og når vi som samfunn ønsker at barna skal skjermes mot at kommersielle interesser er styrende. Barn flest vil nok godt tåle et par timer på kjøpesenter om dagen eller et par ganger i uka. Men vi er nødt til å stille spørsmål ved om vi ikke bør ha arenaer der det kommersielle må vike for andre hensyn, for eksempel innen utdanning eller arenaer for demokratisk deltakelse.

I Agenda-notatet som Redd Barna har skrevet med Christian Greftegreff Falch og Anja Salzmann, Digitalisering i skolen og barns persondata – hvem har ansvaret?² synliggjøres teknogigantenes plass i skolen. Her er et av løsningsforslagene at det må satses på å utvikle en digital infrastruktur som er tilpasset barn, som er tilpasset formålet med utdanningen.

På bakgrunn av dette stiller Redd Barna følgende spørsmål:

Hovedspørsmålet er hva myndighetene kan gjøre for å styrke sitt arbeid for å innfri barns rettigheter i tråd med barnekonvensjonens forpliktelser.

Spørsmål: Hva kan og bør myndighetene gjøre for å sikre bedre vern av barns persondata?

Del 1: Spørsmål relatert til krav til bransjeaktører for bedre vern av barns persondata

Hvilke krav bør stilles til kommersielle aktører?

Hvilke særlige krav bør stilles med hensyn til beskyttelse av barn?

Hvordan kan norske myndigheter bidra til dette?

Del 2: Spørsmål relatert til øvrige samfunnsmessige tiltak for å styrke vernet av barns persondata

Innenfor hvilke sektorer er det mulig og ønskelig å utvikle en norsk/europeisk digital infrastruktur?

Hvordan kan dette gjennomføres i praksis?

Hva kan gjøres for å redusere teknogigantenes plass på ulike oppvekstarenaer?

Hvilke tiltak kan vi som samfunn sette inn som en motkraft mot kommersialiseringen, for å motvirke skadelig innhold og falske nyheter som utgjør en del av barns digitale hverdag slik den er i dag?

Spørsmålene danner utgangspunkt for hvordan vi i tiden framover kan la hensynet til barnets beste trumfe kommersielle hensyn.

Hva kan og bør myndighetene gjøre for å sikre bedre vern av barns persondata?

² <https://tankesmienagenda.no/post/digitalisering-i-skolen-hvem-har-ansvaret-for-barns-personvern/details>

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Kaja Hegg (Redd Barna) og Kjersti Botnan Larsen (Barneombudet)

Hva kan og bør myndighetene gjøre for å sikre bedre vern av barns persondata?

- Barns oppvekst er digital. Barn bruker teknogigantenes sosiale plattformer fra stadig yngre alder. Digitaliseringen i skolen har skjedd raskt, og skolen har vært og er en driver for bruken av teknogigantenes plattformer og tjenester. Det trengs en aktiv politikk for å sikre bedre vern av barns personvern, slik at barns persondata ikke blir lagret, delt eller kommer på avveie, verken av kommersielle aktører eller av offentlige myndigheter. Det er behov for å avklare hvem som har ansvaret for barns personvern.
- Forbud mot overvåkingsbasert markedsføring kan være et godt virkemiddel for å sikre barn bedre vern mot målrettet reklame. Det er gode grunner til å gi barn særlig vern mot slik markedsføring, men det ble argumentert for at et forbud mot overvåkingsbasert markedsføring bør gjelde for alle. Barn kan oppgi feil alder når de oppretter en profil, for det er ikke gode systemer for å verifisere alder. I tillegg er det i praksis vanskelig for foreldre å beskytte barn dersom de ikke selv er vernet mot overvåkingsbasert markedsføring. Håndhevingen av eksisterende regler for markedsføring rettet mot barn må skjerpes, og det er behov for bedre regulering av influensere.
- Teknogigantene og andre «gratis» apper der man betaler med barns persondata, brukes i skolen, men her er det store forskjeller mellom skoler og kommuner. Skolen bør ikke bruke plattformer som innebærer uforsvarlig bruk persondata, men samtidig er det behov for å konkretisere hva som er grei og hva som er ugrei bruk av barns persondata. Barn må selv involveres i slike vurderinger. Det må tilrettelegges for utvikling av en digital infrastruktur i skolen, og det må lages gode nasjonale skyløsninger for offentlige tjenester.
- Det må settes av midler til utvikling av gode læringsverktøy som er tilpasset barnas utvikling og alder og ivaretar hensynet til datasikkerhet og personvern for å hindre bruk av «gratis» tjenester og innhold som betales med elevers persondata. Det må lages en katalog i regi av nasjonale myndigheter slik at lærerne enkelt kan velge digitale læringsverktøy som oppfyller kravet om vern av barns persondata. Det må stilles krav til tjenestene barna bruker i skolen og ellers, for å få innsyn i algoritmene, i tillegg til at det må fastsettes aldersgrenser som er relevante, fungerer i praksis og er tilpasset vår kulturelle kontekst.
- Nasjonale myndigheter bør bruke sin eiermakt i oljefondet til å stille krav om at Meta og teknogiganter ikke bryter barns rettigheter. Myndighetene kan blant annet stille krav om at det etableres et eget utvalg som kan utrede og se nærmere på hvordan barns rettigheter kan ivaretas i praksis.

Åndsverk og plattformer

Arnt Maasø, Institutt for medier og kommunikasjon ved UiO

Isfjell-problemet

Første gang jeg brukte isfjell-bildet var for ti år siden for å illustrere at 1 % av artistene på WiMP sto for 77 % av bruken. Siden er det blitt verre. Problemet jeg vil snakke om i dag, kan vi kalle «isfjell-problemet». Slik jeg ser det, er det tredelt:

1. Det gis ikke rimelig vederlag for bruk av åndsverk på plattformer som Facebook og YouTube (musikkbransjen kaller det «value gap»-problemet).
2. Fordelingsmodellen for inntekter på plattformer (DSPs) som faktisk sikrer en rimelig betaling for bruk, gir systematiske skjevheter. Pro rata-fordelingsmodellen skaper «winner-takes-all»-insentiver. Og sideeffekter av denne modellen er at den skaper økonomiske incentivt for svindel, klikkfarmer, «ad fraud» og «fake news».
3. Plattformene skaper ISFJELL i den forstand at den lille andelen av åndsverk som står for nesten all inntjening, blir stadig mindre, og det kulturelle mangfoldet blir redusert over tid.

Situasjonen

Value-gap-problemet er godt kjent, så jeg hopper videre til fordelingsmodellen: pro rata-modellen fordeler alle pengene inn i systemet ut fra antall «klikk» eller strømmer. Dermed vil en bruker som lytter til 1000 sanger i måneden, bestemme hvem som får 90 % av inntektene fra en bruker som kun lytter til 100 sanger. Med en brukersentrert fordeling vil begge brukerne ha like stor innflytelse. 70 kr inn vil altså gi 70 kr ut til de en har hørt på, enten det er 1000 eller 10 ganger.

En «side-ved-side-analyse» av modellene viser at det kun er snakk om noen få prosentpoengs økning for enkeltjangre og lokal musikk. Men ingen har studert betydningen av modellen for fordelingen og mangfoldet over tid! Imidlertid viser andre analyser at det musikalske mangfoldet er blitt mindre – selv om tilbudet har blitt større. Jeg tror det delvis henger sammen med at pro rata-modeller har «click-bait»-insentiver.

Samtidig blir toppen av isfjellet mindre på grunn av måten plattformene er designet på – hvordan algoritmene er utformet, hvordan innholdet blir kuratert og hvordan aktørene bruker dataene om bruk. Innhold som sprer seg fort, skaper nettverkseffekter som premieres av ranking- og trending-algoritmer, mens innhold som bruker tid på å vokse, prioriteres ned eller fjernes, både av algoritmer, spilleliste-kuratorer OG valg som gjøres av aktører utenfor plattformene. Dermed skapes selvoppfyllende profetier og feed-back-looper som bidrar til at innhold som ligner på annet innhold som har vist seg å «gå viralt», løftes fram. Over tid bidrar dette til at annerledes innhold sjelden bryter gjennom lydmuren og får tid til å vokse.

Løsninger

Vanskelige, sammensatte problemer krever flere løsninger. Og ingen er enkle. Men det enkleste er kanskje at bransjen fortsetter å jobbe videre for å redusere dette verdigapet, og at alle plattformer betaler et rimelig vederlag. Jeg tror også på å jobbe for å endre den grunnleggende økonomiske pro rata-modellen for å fjerne superstjerne-insentivene.

Samtidig tror jeg at en liten nasjon har mye å hente på samarbeid. Jeg tror på kunnskapsdeling på tvers av sektorer og profesjonalisering av næringsaspektet i

kulturbransjen. Både Digital ambivalens-rapporten til Anja Hagen og kolleger, og Trender i norsk og internasjonal bransje (skrevet av Ryssevik og kolleger) viser til smådriftsulemper og dårlig utnyttelse av innsikt og data, ikke minst knyttet til forlagsdelen og forvaltning og utvikling av verksrettigheter.

Jeg mener derfor at kultur, teknologi, mediebransjene og academia bør jobbe med å utvikle, utnytte og dele data slik at ikke dette KUN kommer de store plattformene til gode som i dag. Og myndighetene må stille krav. Bevilgende myndigheter bør kreve at for å motta støtte, må en samtidig dele (anonymiserte) data til bransjefellesskapet, slik de gjør det i Storbritannia. For eksempel for å bygge næring rundt data om strømming koblet mot konsertbesøk, overnattingstilbud, reisemønstre osv.

Jeg lurer også på om det er mer å hente på mer politisk press mot plattformer i forlengelsen av «transparency obligations» i artikkel 19 i digitalmarkedsdirektivet (DSM)? Ifølge direktivet skal opphavere og utøvere få oppdatert, relevant og utfyllende informasjon om bruken av verk og framføringer, spesielt med hensyn til bruksmåter. Det britiske parlamentets kulturkomité har også forslag til lover og reguleringer som går lengre enn EU i å skape bedre grunnlag for rettighetshavere og musikere, og disse er det verdt å følge med på.

Problem til diskusjon

En sammenfatting problemet kan kanskje formuleres slik:

Hvordan motvirke et globalt «superstjerne»-system og skape bærekraftig økonomi for lokal kultur og lokale åndsverk?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Arnt Maasø (UiO) og Erik Hillestad (Kirkelig Kulturverksted)

Hvordan motvirke et globalt «superstjerne»-system og skape bærekraftig økonomi for lokal kultur og lokale åndsverk?

- Utfordringene er forsterket av at det rår en sterk teknologientusiasme og et skjebnebestemt syn på teknologiutviklingen både i musikkbransjen, hos store medieinstitusjoner som NRK og blant politikere. Det er lite åpenhet for grunnleggende kritikk. Det er behov for en bredere kritisk debatt i lys av de skjeve maktforholdene.
- Systematikken i strømmetjenestene legger opp til et globalt superstjernesystem som hindrer en bærekraftig økonomi for lokal kultur og lokale åndsverk. Dette må håndteres på nasjonalt og internasjonalt nivå. Det er viktig at vi i Norge utfordrer myndighetene, media og bransjen selv på dette.
- Det er viktig å kartlegge hvordan pengestrømmen i de ulike bransjene fungerer, og synliggjøre urettferdigheten. Plattformene Facebook og Youtube betaler altfor lite. Forretningsmodellene gjør at inntjeningsmulighetene er svært begrenset med mindre man befinner seg i stjerneligaen. Ingen av tek-gigantene vil gjøre endringer som medfører at de selv taper penger. Men det burde være ett fett for dem hvordan pengene fordeles mellom artistene, noe som for eksempel kan oppnås ved å innføre en «user centric» avregningsmodell i stedet for den nåværende pro-rata.
- Det er behov for en debatt om hvordan man på nasjonalt og internasjonalt nivå kan endre forretningsmodellene slik at man ikke bare favoriserer de største internasjonale stjernene.
- Det bør utredes juridisk hvilke muligheter vi har for å innføre konsesjonsplikt fra land til land for strømmetjenestene slik at det knytter seg noen vilkår til driften slik at lokalt innhold kan favoriseres. Deezer, en fransk strømmetjeneste for musikk, har for eksempel en prøveordning med en «user centric» forretningsmodell. Frankrike har en sterk tradisjon for å prioritere nasjonale åndsverk. Her bør Norge følge med og se om deres erfaringer er overførbare.
- Det er et underskudd på solidaritet i flere av bransjene som lever av å selge åndsverk, for eksempel i musikkbransjen. Det har vært solidaritet i bokbransjen, men nå ser vi en dreining mot et kontrakts- og produktmessig fokus. Denne dreiningen ser vi særlig når det gjelder lærebøker for barn. Det er ofte snakk om et nasjonalt tilpasset internasjonalt innhold. Det er behov for større organisering i alle deler av åndsverkbransjen.
- Har vi muligheten til å skape en nasjonal kulturpolitikk? Kan vi sette nasjonale rammer? Kan teknologigigantenes innflytelse over de ulike bransjene underlegges et kulturpolitisk program?
- Lytterne velger å høre på mannlige artister i større grad enn på kvinnelige artister. Spotify gir et push for at man skal lytte mer på kvinnelige artister. Denne måten å innrette tjenesten på, har klare politiske dimensjoner. Faren er at anbefalinger/designet av tjenester kan bli styrt uten at de er underlagt en demokratisk, offentlig diskusjon.

Overvåkingsbasert reklame

Finn Myrstad, Forbrukerrådet

Problemet

Da jeg skulle få barn, forsøkte jeg å beskytte det faktum at jeg skulle få barn fra teknologigigantene. Jeg ville sikre mitt eget og mitt ufødte barns personvern.

Jeg flyttet alle fødselsrelaterte søk over på personvernvennlige søkemotorer og nettlesere. All kommunikasjon med venner og familie ble flytta over på krypterte kanaler, og jeg opprettet en egen kryptert e-postadresse for kommunikasjon med omverdenen.

Likevel dukker det opp reklame til meg, som far til en datter, to måneder etter at dattera mi var født.

Dette viser hvor utrolig vanskelig det er å beskytte seg mot overvåking fra teknologigigantene, og hvor mye de faktisk vet om oss, selv når vi gjør alt for å beskytte privatlivet vårt.

Budskapet mitt er at vi som forbrukere ikke alene kan ha ansvar for å løse dette. Her må det demokratisk kontroll og regulering til, på samme måte som vi har gjort i andre markeder, enten det gjelder sikkerhetsbelter i bil eller regulering av miljøskadelige utslipp og tobakk.

Situasjonen

Grunnen til at selskapene har utviklet et overvåkingsnett som overgår Stasis villeste fantasier, er ønsket om å gi oss mest mulig «relevante» annonser, for å kunne selge mest mulig til oss, og for å holde oss «engasjert» på sine tjenester.

Den rådende forretningsmodellen for finansiering av tjenester på internett er ekstremt datahungrig. Innsamling, deling og bruk av personopplysninger er ute av kontroll.

I dag er det mulig for tusenvis av aktører å profilere og trekke slutninger om oss – og avdekke våre sårbarheter. I vår rapport fra 2020 dokumenterte vi grundig hvordan dette skjer i praksis, og en rekke andre personvernskandaler har vist hvilke konsekvenser dette kan ha, blant annet:

- Økt mulighet for manipulasjon av folks følelser og valg
- Diskriminering, for eksempel ved at minoriteter ikke ser annonser for boliger i bestemte nabolag
- Data kommer uansett også på avveie gjennom hacking, eller til og med at de selges på det åpne markedet
- Bidrar til spredning av desinformasjon og finansierer falske nyheter
- Sikkerhetsproblemer ved at fremmede makter eller kriminelle bruker disse dataene og profilene. NATO kaller det en trussel mot nasjonal sikkerhet. Bare tenk hva russisk etterretning kan gjøre i disse dager med detaljert oversikt over en befolkning
- Nedkjølingseffekter – at folk vegrer seg for å uttrykke seg.

Det at selskapene er globale, gjør håndhevingen av regler krevende. I tillegg til at dagens metoder for håndheving tar for lang tid, er det problemer i samarbeidet om håndheving landene imellom, spesielt i Irland. Det er også et lappeteppe av regelverk og regler for håndheving.

Løsningen

Vi fikk til et forbud mot KFK-gasser på 80/90-tallet selv om bransjen sa at dette ville føre til økt matusikkerhet i verden fordi det ble vanskelig å kjøle ned maten. Men forbudet kom, og alternativene ble utviklet. Vi har fortsatt kjøleskap.

Vi mener den samme dynamikken kan oppstå her. Vi har ventet for lenge på at bransjen selv skal ordne opp i alle problemene dagens modell har skapt. Men til dét er de kortsiktige økonomiske insentivene for store. Vi må endre markedsdynamikken og fjerne den faktoren som gjør at personopplysninger og data samles inn og brukes på denne måten.

Derfor foreslår vi å forby annonsering basert på overvåking.

I en allianse som inkluderer Amnesty, Datatilsynet, Teknologirådet, Kreftforeningen, Forbrukerrådet og over 50 andre organisasjoner, gikk vi i fjor inn for et forbud mot overvåkingsbasert reklame.

Vi vet at det finnes alternativer til reklamefinansiering av internett som ikke baserer seg på personopplysninger, for eksempel kontekstuell reklame som knyttes til innholdet til den tjenesten du besøker. Leser jeg en artikkel om fotball, får jeg kanskje annonser fra annonsører som ønsker å nå slike lesere, for eksempel med reklame for fotballturer eller sportstøy. Dette fungerer og krever ikke personopplysninger i hele tatt. Det er til og med flere norske selskaper som leverer slike løsninger. De må bare få luft til å puste og muligheten til å vokse. Derfor handler dette også om konkurranse på like vilkår.

Den norske regjeringen, Europaparlamentet og den amerikanske presidenten støtter et forbud mot overvåkingsbasert markedsføring mot barn.

Men det er ikke nok. Når selskapene vet «alt» om oss, er vi alle sårbare på gitte tidspunkt. Derfor ønsker vi et forbud som gjelder alle. Vi må være føre var, og vi har ikke tid å miste.

Det er politisk vilje til endring i EU og i USA. Det pågår allerede nå politiske prosesser, og flere vil det bli, som har som mål å regulere teknologigigantene.

I Norge er det nedsatt en personvernkommisjon som i løpet av våren skal ferdigstille sine anbefalinger.

Spørsmål

Derfor ønsker vi i våre samtaler, som skal ledes av Tobias Judin fra Datatilsynet og meg fra Forbrukerrådet, svar på følgende spørsmål:

Er dette riktig løsning på problembeskrivelsen? Er det andre løsninger som vil bidra til å oppnå det samme?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Finn Myrstad (Forbrukerrådet) og Tobias Judin (Datatilsynet)

Er dette riktig løsning på problembeskrivelsen? Er det andre løsninger som vil bidra til å oppnå det samme?

- Flere mener at overvåkingsbasert markedsføring er ugreit på samfunnsnivå og bør forbys, og at det finnes alternativer. Tekgigantene kan ikke eie våre data, og det er problematisk at reklamen retter seg mot den enkelte og dermed kan utnytte svakheter. Andre mener at annonsene i dagens system treffer godt, og flere bruker overvåkingsbasert markedsføring som inntjeningsmodell. Tekgigantene har mye makt, tjener stort på overvåking og lager løsninger folk liker. Derfor er de vanskelige å regulere.
- Overvåkingsbasert markedsføring kan også innebære en sikkerhetsrisiko ved at dataene som utveksles, havner i hendene på fremmede makter.
- Flere mener at vi har et godt rammeverk gjennom GDPR, men det er nødvendig med bedre håndheving. Mindre aktører med alternative forretningsmodeller (f.eks. Kobler, Finder, Xplora) trenger offentlig støtte for å kunne møte konkurransen fra Big Tech.
- Kan man forby de uakseptable aspektene ved overvåkingsbasert markedsføring spesifikt? Vanskelig, men viktig med klare grenser. Et eksempel er å forby bruk av tredjepartsdata til markedsføring. Samtidig er førstepartsdata mer komplisert enn man tror, og det er lett å utlede sensitive egenskaper fra for eksempel lokasjon. Regulering rettet mot barn og sensitive data fjerner ikke problemet.
- Også andre tiltak kan ha effekt, for eksempel å bryte opp gigantene eller at den norske stat lagde et alternativ til Facebook, men er det realistisk å få til? Det er viktig med tiltak for å bryte ekkokamre slik at man blir eksponert for annet innhold.
- Kan sammenliknes med regulering av bilkjøring eller KFK-gasser. Det er klare fordeler ved internasjonal regulering, men reguleringen på nasjonalt nivå må også henge med. Man må håndheve effektivt, for eksempel ved å pålegge sletting av kundedata, men noen ganger kan kundedata også bli brukt til nyttige ting. Jo flere kompromisser man inngår når man skal lage nye regler, desto mer komplisert blir håndhevingen.

Trussel mot demokratiet

Morten Langfeldt Dahlback, Faktisk

Problem

For litt over et år siden fikk en Facebook-gruppe med navnet «Stop the Steal» hundretusener av medlemmer over natten. Medlemmene i gruppen trodde det amerikanske presidentvalget var preget av bevisst fusk. Resultatet ser dere på bildet: stormingen av Kongressen 6. januar 2021.

Også i Norge har vi sett at feilinformasjon om covid-19 har motivert flere aksjoner, blant annet jevnlig demonstrasjoner foran Stortinget og et forsøk på å importere «frihetskonoien» fra Ottawa til Oslo.

Den opplyste offentlige samtalen er en hjørnestein i demokratiet. Men siden 2007 har store deler av nettopp denne samtalen flyttet seg fra tradisjonelle medier og over på digitale, algoritmestyrte plattformer.

Samtidig har vi fått utvetydige eksempler på at plattformer som Facebook og Twitter kan bidra til å forsterke antidemokratiske og konspiratoriske bevegelser. Det gjør dem til en potensiell trussel mot demokratiske prosesser og den demokratiske kulturen.

Situasjon

Plattformene vi snakker om, er ikke bygget for å fremme en opplyst demokratisk debatt eller viktig og korrekt informasjon. I praksis har vi overlatt styringen av et stort stykke norsk offentlighet til ansiktsløse algoritmer som først og fremst tjener store selskapers interesser, ikke demokratets.

I stedet er de bygget for å skape engasjement, for å anspore brukerne til å samhandle med innlegg eller videoer, noe som i sin tur gir plattformene data som kan brukes til å målrette annonser og annet innhold. Det er også grunn til å tro at to av de viktigste driverne for engasjement er innhold som vekker frykt, sinne eller avsky på den ene siden, og innhold som gjør det mulig å vise tilhørighet til en etablert gruppe, spesielt en politisk eller ideologisk gruppe, på den andre.

Til sammen legger de to driverne til rette for en polarisert debatt der korrektiver sjelden når frem til dem som virkelig trenger dem.

Resultatet er at feilinformasjon og hatefulle ytringer får blomstre – parallelt med opplyste diskusjoner, uskyldige feriehistorier og livsviktige oppdateringer om krisesituasjoner.

Løsning

Vi vet ganske godt hva problemet med plattformene er. Det vi ikke vet, er hvordan vi skal løse det. Og det er det ikke sikkert plattformene selv heller vet.

De siste ukene har YouTube og Twitter bannlyst russiske medier som RT. Tidligere har vi sett at Facebook har forsøkt å prioritere anerkjente medier i feeden. Det hadde en målbar effekt rundt valgdagen i USA i 2020. Samtidig har forsøk på automatisk gjenkjenning og moderering av hatefulle ytringer i all hovedsak mislyktes.

Så hva kan vi gjøre? Vi kan velge å forsøke å regulere hva som kan spres på sosiale medier, og hvordan algoritmene fungerer.

Samtidig må vi anerkjenne at sosiale medier og andre digitale plattformer har utvidet og forsterket enkeltmenneskets ytringsmuligheter. Budskap som tidligere kun ville nådd leserne av én enkelt lokalavis, kan nå nå hele verden via TikTok, Twitter og Facebook.

Det gjør det ekstra delikat å finne en løsning på problemet vårt. For plattformene er både en muliggjørende ytringsteknologi og en utfordring for demokratiet, og vi må balansere mellom å ivareta de positive mulighetene og å kontre utfordringene.

Spørsmålet

Og det bringer oss til spørsmålet vårt:

Hvordan kan vi begrense teknologigigantenes negative innflytelse på demokratiet på en slik måte at begrensningene ikke selv blir en utfordring for demokratiet?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Morten Langfeldt Dahlback (Faktisk) og Haavard Lundberg (Analyse og Tall)

Hvordan kan vi begrense teknologigigantenes negative innflytelse på demokratiet på en slik måte at begrensningene ikke selv blir en utfordring for demokratiet?

- Offentlig innsyn i algoritmene som brukes av plattformene. Det er behov for at allmenheten har mulighet til å forstå hvordan innhold selekteres og promoteres.
- Demokratisk kontroll med bruk og utvikling av algoritmer. Kanskje er det behov for mer lovgivning om hvilke typer algoritmer som er lovlige?
- Fokus på utdanningssystemet for å heve kritisk medieforståelse fra tidlig alder. Folk trenger kunnskap om og forståelse av hvordan algoritmer fungerer. Dette kan hjelpe folk til å selv søke korrektiver til den informasjonen de får.
- Styrking av norske redaktørstyrte medier som kan gi en korreks til feilinformasjon.
- Offentlige myndigheter må bli bedre på å gi fortløpende informasjon på nett, også utenfor sine vanlige kanaler, for å hindre et informasjonsvakuum som legger til rette for at konspirasjonsteorier og feilinformasjon får gode vekstkår.

Nasjonal skytjeneste

Christian Danielsen, Fagforbundet

En skytjeneste brukes som en samlebetegnelse på datatjenester som leveres fra en annen lokasjon enn der brukeren befinner seg. Dette innebærer datalagring, dataprosessering, operativsystemer og programvarer.

Store digitale globale firmaer som Google, Apple, Facebook, Microsoft og Amazon er ikke lenger vanlige markedsdeltakere. De er snarere markedsskapere, med betydelig makt og kontroll, også over norsk offentlig sektor, spesielt i kraft av sine skytjenester. Når disse globale selskapene overtar tradisjonelle myndighetsroller og -funksjoner, fører dette til at deler av den statlige suvereniteten blir erstattet med den funksjonelle suvereniteten disse selskapene utøver gjennom sine generelle bruksvilkår.

Tre av fem statlige virksomheter har i stor grad satt ut driften og forvaltningen av sin IKT-infrastruktur, og 71 prosent av virksomhetene benytter en eller flere skyløsninger. Dessuten er det relativt utbredt å lagre data utenfor Norge eller å ikke vite hvor dataene er lagret. Det forventes at bruken av skytjenester vil øke, samtidig som under halvparten har en strategi for hvordan de skal bruke skytjenester. Av 177 virksomheter som benytter allmenne skytjenester, svarer 160 (90 prosent) at Microsoft er leverandør, mens 32 (18 prosent) svarer Amazon (AWS) og 26 (15 prosent) Google (Google Cloud).

Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) har uttalt at det blir brukt for mange private skytjenester i offentlig sektor, og at nasjonale myndigheter mangler kontroll over hvilke leverandører som benyttes. Dessuten stiller NSM spørsmål ved om sikkerheten er god nok.

Den sittende regjeringen har i Hurdalsplattformen vedtatt å utrede en ny nasjonal skyløsning. Fagforbundet NTL har også i samarbeid med Fafo igangsatt et arbeid for å utrede en slik løsning.

Skytjenester spiller en stadig større rolle i utviklingen av IKT og digitale tjenester i offentlig sektor og understøtter allerede en rekke viktige offentlige tjenester. Skybaserte digitale tjenester kan gi en rekke fordeler for offentlige virksomheter, blant annet gjennom at tjenestene kan leveres og skaleres etter behov, gir økt fleksibilitet og krever mindre investeringer i lokale IKT-ressurser. Dette kan gi økonomiske besparelser gjennom at en ikke betaler for mer enn en bruker til enhver tid, samtidig som kostnadene blir mer transparente. Regjeringen oppfordrer derfor offentlige virksomheter til å ta i bruk skytjenester, blant annet i den nasjonale strategien for bruk av skytjenester og i digitaliseringsstrategien for offentlig sektor. Digitaliseringsrundskrivet krever videre at offentlige virksomheter skal vurdere skytjenester på linje med andre løsninger, og anbefaler at disse velges dersom det ikke foreligger spesielle hindringer og skytjenester gir den mest hensiktsmessige og kostnadseffektive løsningen.

Bruk av skytjenester i offentlig sektor er samtidig assosiert med nye former for risiko, blant annet knyttet til personvern, tillit til myndighetene og juridisk risiko ved at norske data lagres utenlands og/eller behandles av leverandører underlagt andre lands jurisdiksjon. Sistnevnte problemstilling ble nylig aktualisert for mange norske virksomheter gjennom EU-domstolens «Schrems 2»-avgjørelse, som fastslo at europeiske borgere har et for svakt vern mot amerikansk overvåking.

Nasjonal sikkerhetsmyndighet anser at skytjenester kan bidra til å redusere sårbarhet spesielt for mindre virksomheter som ikke selv har kompetanse eller ressurser til digitalt

sikkerhetsarbeid. NSM påpeker imidlertid at skytjenester samtidig bringer med seg nye sårbarheter og økt risiko på andre områder, som behovet for nasjonal kontroll i spennet fred, krise, konflikt og krig. NSM er «bekymret for den samlede nasjonale avhengigheten av utenlandske skytjenesteleverandører» og viser til at dette medfører både en juridisk risiko ved at norske tjenester leveres fra utlandet, og en konsentrasjonsrisiko ved at et fåtall utenlandske leverandører bærer kritiske norske samfunnsfunksjoner. NSM påpeker at avhengigheten av skytjenester kan utgjøre en betydelig utfordring for samfunnssikkerheten i fremtiden, og peker på at «skytjenester levert fra og med infrastruktur i Norge vil være en god start».

Også i den nasjonale strategien for skytjenester vektlegges det at offentlige virksomheter kan ha særlige sikkerhets- og kontrollbehov. Strategien peker på at offentlig kontroll kan ivaretas enten gjennom å etablere egne datasentre for offentlig sektor eller gjennom å sikre offentlig kontroll ved hjelp av kontrakter og standardavtaler som ivaretar det offentliges behov, samt mekanismer for oppfølging av disse. Den forrige regjeringen valgte i praksis sistnevnte tilnærming, med utstrakt bruk av tjenesteutsetting og markedsløsninger for skytjenester, i kombinasjon med økende offentlig samordning av IKT-tjenester og infrastruktur for øvrig. Denne strategien innebar blant annet opprettelse av en offentlig markedsplass for skytjenester som skulle gjøre det enklere for offentlige virksomheter å anskaffe kostnadseffektive IT-tjenester fra kommersielle leverandører med felles håndtering av de kontraktsmessige sidene ved sikkerhet og personvern. Markedsplassen er lansert i beta og ny funksjonalitet vil lanseres løpende, herunder fellesavtaler og veiledninger for kjøp av skytjenester.

Den alternative tilnærmingen, basert på dedikerte skytjenester og datasentre for offentlig sektor, synes samtidig stadig mer aktuell. Fagbevegelsen, blant annet NTL, Fagforbundet og NITO, har tidligere argumentert for en offentlig eid løsning. Som nevnt er utredning av en nasjonal skytjeneste en del av Hurdalsplattformen.

Et ønske om digital autonomi og *datasuverenitet*, i den forstand at myndighetene kan ha fullstendig kontroll over egne data i skyen gjennom eksklusiv jurisdiksjon over disse, i tillegg til vanlige sikkerhetstiltak, ligger til grunn for at en rekke land har valgt strategier delvis basert på statlige løsninger og/eller innenlandske datasentre. I USA leverer Microsoft, Google og Amazon egne høysikkerhetsløsninger til amerikanske myndigheter. Tyskland har valgt å etablere sin egen «private» statlige sky – Bundescloud – og har i stor grad valgt å organisere og drifte IKT-tjenestene sine selv. Forslag om en liknende løsning er nylig fremmet i Sør-Afrika, der ambisjonen er å bygge opp en helhetlig statlig digital infrastruktur, inkludert datasentre og skytjenester, ved hjelp av statlig eide leverandører. Nederlandske myndigheter har også opprettet statlige skytjenester og vektlegger bruk av software med åpen kildekode for å hindre innlåsingseffekter. Frankrike vektlegger som Tyskland digital suverenitet og har etablert egne skytjenester for finans- og innenriksdepartementet, men tar i sin nylig lanserte nasjonale strategi for skytjenester også initiativ til en sertifiseringsordning for skyleverandører som legger opp til at de ledende amerikanske leverandørene kan lisensiere sin teknologi til europeiske selskaper. I Sverige utredes nå behovet for statlige skytjenester. På europeisk nivå har Tyskland og Frankrike tatt initiativ til Gaia-X-prosjektet, som tar sikte på å bygge en sikker og suveren europeisk datainfrastruktur gjennom offentlig-privat samarbeid og europeiske tjenesteleverandører, med mål om å utfordre de amerikanske skyleverandørene. EU-kommisjonen har lansert et initiativ for å bygge felles skytjenester som henviser både til Gaia-X og integrasjon mellom eksisterende nasjonale skyløsninger.

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Christian Danielsen (Fagforbundet) og Torstein Brechan (Norsk Tjenestemannslag)

- Vi er overrasket over omfanget av kommersialiseringen som foregår, og mangelen på kontroll med hvor informasjonen ender. En nasjonal skyløsning er et steg i riktig retning for å sikre informasjonen.
- Gir gode muligheter for offentlig infrastruktur og intern kommunikasjon mellom offentlige virksomheter. Hvis man har en standardløsning for innsyn og rettigheter, gir dette mulighet til å samle funksjonaliteten. Det gir mulighet til å ha bedre struktur på ting når man har alt under offentlig kontroll.
- En nasjonal skytjenestene innebærer høye ambisjoner for offentlige tjenester. Det vil bli en utfordring å henge med teknologisk, ressursmessig og utviklingsmessig.
- Skatteetaten, NAV og Brønnøysund har mye allerede kompetanse, og det kan hentes mye her når det gjelder utfordringer i tilknytning til kompetanse. Man må sammenslå kompetansen som allerede foreligger, og eventuelt involvere EU for kontroll av de standardene man setter. Staten er grunnlovsregulert og demokratisk styrt, noe som gir et viktig grunnlag for å ha kontroll på dataene.
- Det kan være behov for et tettere nordisk samarbeid knyttet til en nasjonal skytjeneste. Sverige er allerede i gang med å utrede en slik skytjeneste.
- Staten bør ta initiativ til erfaringsutveksling med Tyskland for å dra nytte av erfaringene med å utvikle Bundescloud.

Kommersiell sporing i organisasjoner

Tore Tennøe, Teknologirådet

Problemet

Du trodde kanskje det var trygt å surfe rundt i offentlig sektor. Men de aller største **kommersielle datahaiene** er aldri langt unna.

Over 80 % av offentlige nettsider deler persondata om oss med Google og Facebook.

Det digitale offentlige rom lekker data som en sil.

Skjulte verktøy forteller hvem du er, hva du klikker på, hvor du kom fra og hvor du skal.

Søk trygd på NAV, fyll inn skatt på Altinn eller besøk Stortinget – Google er med oss hele tiden.

Situasjonen

Våre egne organisasjoner bidrar til at Google og Facebook overvåker både vårt og de andres liv – med en kapasitet Stasi bare kunne drømme om.

Det gir teknogigantene inngående profiler av oss, med større kapasitet til manipulasjon, målrettet reklame – og store inntekter på at vi bruker nødvendige tjenester.

Men hvorfor blir offentlige virksomheter og ideelle organisasjoner med på dette?

Med Google Analytics får de vite hvem som er på nettsiden – kjønn, alder, bosted og interesser, hva de gjør der, og hvordan de kom dit. Og de får mulighet til å forfølge folk videre for å hente dem tilbake med *remarketing audiences*.

Dette gir verdifull input til brukervennlige nettsider og treffsikker kommunikasjon.

Dessuten: Verktøyene er såkalt «gratis», har få konkurrenter og er kjappe å komme i gang med. Særlig dersom vi tar litt lett på personvernerklæringene, som er ugjennomtrengelige *by design*.

Løsningen

Norge trenger en ny visjon og en ny **misjon** for en utslippsfri offentlig sektor uten digital eksos. Vi må ta tilbake kontrollen over det digitale offentlige rommet.

Offentlige virksomheter og sivilsamfunnet skal være **hvite flekker** på kartet for teknogigantene. Når vi besøker et digitalt legekontor, NAV på nett og politi.no, skal vi vite at det som hender der, det blir der.

Nettsider skal selvsagt være brukervennlige. Men det skal samles inn så lite data som mulig, og dataene skal forbli der. Google og Facebook skal ikke vite at vi har vært hos barnevernet eller hva vi har gjort der.

Det går faktisk an å spørre oss brukere pent og tydelig når man trenger mer informasjon for å gjøre nettsidene bedre.

Og eventuelle sporingsverktøy, som bare skal samle inn det man trenger, må **betales med penger, ikke data**.

Gratistjenester hemmer konkurransen og favoriserer overvåkingsøkonomiens giganter.

Noen personvernvennlige alternativer finnes allerede. Ved bevisste innkjøp kan personvern endelig bli den konkurransefordelen det fortjener å være.

Spørsmål

Hvordan kan offentlige virksomheter og sivilsamfunnets organisasjoner ha topp kommunikasjon og supre tjenester uten digital eksos?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Tore Tennøe (Teknologirådet) og Jørgen Brunborg-Næss (Digitalbyrået Synlighet)

Hvordan kan offentlige virksomheter og sivilsamfunnets organisasjoner ha topp kommunikasjon og supre tjenester uten digital eksos?

- Sporingsverktøy på nettsidene kan styrke organisasjonenes kommunikasjonsarbeid, men de stryker på personvern og konkurransepolitikk. Verktøyene lar store selskaper som Google samle inn personopplysninger om brukerne og vise dem målrettet reklame.
- Det mangler ikke på regelverk, men på kunnskap og bevissthet. GDPR regulerer allerede når og hvordan personopplysninger kan samles inn. Problemet er at nettsideeierne ikke har oversikt over hvilke sporingsverktøy de bruker, eller hvordan disse verktøyene behandler brukernes data.
- Ekstra problematisk er det når offentlige virksomheter bruker sporingsverktøy. Offentlig sektor har monopol på velferdstjenester innbyggerne trenger. Når det offentlige bevisst eller ubevisst deler innbyggernes data med annonseselskaper, svekkes tilliten til forvaltningen. Det samme gjelder organisasjoner med et ideelt formål.
- Flere kurante, personvernvennlige alternativer finnes allerede. Sivilsamfunnsorganisasjoner må være seg bevisst sitt samfunnsoppdrag og endre praksis. Analyseverktøy for nettsider trenger ikke å lekke data til tredjeparter, og markedsføring kan være anonymisert eller kontekstuell.
- Det er på høy tid at politikerne tar lederskap. Ved å stille krav til innkjøp og bruk kan offentlig sektor drive frem et marked for personvernvennlige og sporingsfrie alternativer. Beste praksis og offentlig finansierte verktøy bør deles.

Politi styrt av algoritmepakker

Helene O. I. Gundhus, Politihøgskolen og Institutt for retts sosiologi, UiO

Problem

Politiet bruker algoritmer til å forutsi kriminalitet, til å forutsi hvem som kan bli kriminelle og hvem som kan bli ofre. Hva er problemet med det? Jo, bruk av algoritmer til kriminalitetsbekjempelse kan øke forskjellene når det gjelder hva og hvem politiet kontrollerer og overvåker. Som kriminolog opplever jeg det som illevarslende at politiet i økende grad styres etter trusler og risikoer som fremstår som objektive og nøytrale. Det kan bli mindre fokus på hvitsnippkriminalitet og på det vi ikke vet fra før. Spesielt er ansiktsgjenkjenningsteknologier upresise, og eksperimenter viser at de er rasistiske.

Maskinlæring er avhengig av store mengder data, av varierende kvalitet. Et fellestrekk er at dataene gir et usikkert grunnlag for å forutsi fremtiden. De må nemlig tolkes og oversettes i en kontekst. Datasystemer markedsføres av private leverandører som effektivisering av politiet. Offentlige budsjetter er under press, og oppgaver i offentlig forvaltning automatiseres. Det samme skjer i politiet. En konsekvens er at datamaskinen utkonkurrerer og erstatter menneskets beslutninger. Hvis politiet erstattes av automatiserte sannsynlighetsberegninger, vil det redusere politiets møte med publikum og skape økt avstand.

Situasjon

Kartlegging og analyse av kriminalitetsbildet har lenge vært viktig i politiet for å sette inn de rette tiltakene. Dette er tidkrevende prosesser som krever kompetente folk til å tolke dataene. Vi ser en tendens i andre land til at dataanalyse delegeres til ulike softwareprogrammer. Store mengder data fra ulike kilder integreres, ikke bare om straffehistorikk og arrestasjoner, men også informasjon om miljøer og nettverk, og i økende grad brukes informasjon fra sosiale medier. Algoritmene trenes opp til å se mønstre og produsere ulike analyser for å si noe om sannsynlige risikoer og trusler. Et slikt situasjonsbilde bygger altså på usikker kunnskap, men kan likevel fremstå som nøytralt og objektivt. Når data-feeden bestemmer prioriteringene for fremtiden, blir tiltakene styrt av politiets tidligere prioriteringer. Flotte figurer og bilder er overbevisende og kan gjøre det lettere å ta beslutninger på svakt grunnlag.

Jeg vil trekke fram tre typer risiko ved bruk av maskinlæring i politiet:

For det første tekniske begrensninger. Data kan uforutsigbart «hoppe» uten at det kan forklares. Her er et eksempel på svakheter ved for eksempel ansiktsgjenkjenning: En kinesisk forretningskvinne ble anklaget for å ha gått på rødt lys, men det viste seg at det var en buss med reklame av henne som var årsaken.

For det andre ulike typer skjevheter. Et problem er at aggregerte data kan forsterke skjevheter. Algoritmisk skjevhet kan komme av programmeringsfeil, prosessfeil, teknologiske begrensninger eller menneskelig feil hos utviklerne. Dataskjevhet oppstår fordi dataene ikke er representative eller rett og slett er feil. Datagrunnlaget kan være preget av underrapportering, av forskjeller i klassifiseringsmetoder eller av historiske skjevheter. Eksplosjonen i bruken av maskinlæring er i stor grad drevet av utviklingen av

algoritmer som er i stand til å lære. Men det at de kan lære, kompenserer ikke for systematiske skjevheter, heller tvert imot: De kan forsterke skjevhetene.

Det tredje er tillitsproblemet. I den grad teknologien ikke kan forklares, for eksempel hvorfor mønstre identifiseres, skapes mistillit. Det kan komme av at koden er en forretningshemmelighet. Når ikke en gang utviklerne vil si eller vet hvordan maskinen lærer, blir det vanskelig for brukerne å ta beslutninger om fremtidige prioriteringer. Man vet ikke på hvilket grunnlag beslutninger tas. Det er en fare at politiledere delegerer ansvaret til programvaren i stedet for å bruke programvaren som beslutningsstøtte.

Tillitsproblemet er også aktualisert for politiet. I samfunnet samles det inn enorme mengder data. Deler av datamengden som gjelder lovbrudd, får politiet tilgjengeliggjort fra private aktører. Utvalget av data som overføres til politiet, påvirkes igjen av algoritmene de private aktørene bruker – og hva peker *det* tilbake på?

Løsning

Til tross for at dataene har den egenskapen at de «kryper», og at det er innebygde risikoer ved teknologien, blir analysene faktisk samprodusert med mennesker. Det er viktig å øke forståelsen av dataenes liv, og det er nødvendig at menneskelig vurdering er involvert.

Her kommer også teknisk kompetanse inn: Prosesskontroll og testing av systemisk diskriminering er avgjørende. En forbedring kan også være å grave dypere etter å forklare resultatet, men dette krever forståelse av hvordan dataene samles inn og av prosessen som anvendes på dataene, så vel som kunnskap om antakelser og underliggende skjevheter i analysen. På grunn av lisenskontrakter og forretningshemmeligheter er full transparens sjelden mulig i forutseende polititeknologi. Men ved å fremme etisk design og gjennomsiktighet kan man avdekke potensielle skadelige effekter av teknologiske endringer.

I tillegg kan bruken av programvare evalueres. Man kan både undersøke hvor effektivt programvaren faktisk er til å redusere kriminalitet, og hvordan dette bidrar til å stigmatisere miljøer, steder og personer. Tillit opparbeides dersom brukeren opplever å ha kontroll, formålet er synlig og nyttig, og teknologien er sikker, pålitelig og brukervennlig. For å få dette til må det stilles kritiske spørsmål, ikke minst til datagrunnlag og fancy visualiseringer av integrerte data.

EU-parlamentet vil forby høyrisikodata til rettshåndhevelse og bevis, altså data som representerer så stor usikkerhet som ansiktsgjenkjenning. Forutseende politisystemer brukes oftest til å intensivere rettshåndhevende tiltak, ikke til å identifisere kunnskapsgrunnlaget for andre aktørers hjelpetiltak. Det er behov for regelmessig overvåking av effekten av prediktivt politiarbeid på ulike lokalsamfunn og kontrollskader som oppstår.

Spørsmål

Spørsmålet reiser mange underspørsmål, som hvilke algoritmer politiet kan bruke som ikke øker diskrimineringen? Hvordan sikre politiets skjønn, yrkesetikk og tillitsforhold til publikum når de bruker digitale hjelpemidler? Og hvilke typer algoritmepakker bør avvises av norsk politi?

Menneskelig vurdering og faglig skjønn skal ikke erstattes. Dersom vi forstår mer av dataenes liv og deres bias, skjevhet, kan vi også forstå de underliggende logikkene bak

digitalisert politiarbeid slik at samspillet mellom menneskelige verdier og maskin blir bedre og fremmer en mer ansvarlig bruk av data.

Hvordan forhindre at algoritmer politiet tar i bruk, fører til økt diskriminerende overvåkning? Det er viktig å beholde den menneskelige kontrollen ved bruk av algoritmer. Hvordan gjøre det?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Helene Gundhus (Politihøgskolen) og Simen Bakke (Politiets IKT-tjeneste)

Hvordan forhindre at algoritmer politiet tar i bruk, fører til økt diskriminerende overvåkning? Hvordan beholde den menneskelige kontrollen ved bruk av algoritmer?

- Kunnskap om dataenes livsløp og hvordan de konstrueres og samproduseres er sentralt for å motvirke en tro om at data er objektive og nøytrale. Det bidrar også til kunnskap om tekniske feil, feedback loops, forsterking av skjevheter og diskriminering og overrepresentasjon av bestemte grupper.
- Det er behov for kunnskap om hva politiet bruker algoritmer til. Er det for å redusere antall ansatte ved å automatisere og effektivisere prosesser? Er det for å patruljere mer i belastede områder? Er det for å avdekke økonomisk kriminalitet?
- Det er behov for kunnskap om hvordan politiets arbeid blir påvirket av andres algoritmer, for eksempel bankens algoritmer knyttet til hvitvasking. Politiets nettpatruljer blir også påvirket av algoritmene til plattformene de bruker. Når politiet tar i bruk algoritmer, bør samfunnet ha innsyn i hva de brukes til, til hvilke formål og oppgaver, hvem som har utviklet algoritmene, og hvilke treningsdata som ligger til grunn. Ettersom bruken av algoritmer i seg selv reduserer gjennomsiktighet («black box»), er det behov for mer innsyn og åpenhet om hvordan politiet benytter slike prosesseringsverktøy.
- Det er behov for flerfaglig kompetanse i politiet for å tolke resultatene som kommer ut av systemene. Dette vil motvirke blind tillit til resultatene. Det er behov for oppvakte brukere av datasystemene, som både kan vurdere og overstyre resultatene.
- Explainable AI er en verktøykasse som kan motvirke at AI utvikles i første rekke for å skape effektivitet, og at etikken kommer i andre rekke. Det kan også stilles krav om at algoritmer politiet bruker, først må gjennom et etisk råd som vurderer algoritmene. Det er behov for gode fagmiljøer som gjør at man kritisk kan delta i utviklingen.

Sosiale medier, hatspråk og diskriminering

Ingrid Stolpestad, Amnesty International

Problemet

Dette er min kollega, Varin Hiwa. Hun er 21 år. Før hun begynte å jobbe i Amnesty i høst, var hun leder i Oslo AUF.

Når hun skrev noe i avisen eller sa noe i offentligheten, kastet mennesker – mennesker hun ikke kjente – seg over tastaturene sine og skrev stygge kommentarer. Mye av det var rasistisk. For eksempel: «sånne som deg må bli sendt hjem», «du er ikke norsk», "«det er på grunn av sånne som deg at folk må gå rundt med knivstikkervest».

En dag etter at hun hadde skrevet et leserinnlegg, gikk Varin på T-banen. Der angrep en dame henne fysisk. Denne hendelsen gjorde Varin livredd og førte til at hun slettet alle sine sosiale medier i en periode.

«Jeg vet ikke om årsaken til den hendelsen var netthets, men det å se så tydelig at ord kan bli til handling, syns jeg var kjempeskummelt,» har Varin sagt.

Hva har det med de sosiale medienes algoritmer å gjøre?

Situasjonen

I 2018 endret Facebook algoritmene sine. Fra da av skulle de belønne innhold som engasjerte, ikke bare vise frem det som blir lagt inn i feeden din.

Problemet er at det som skaper reaksjoner, kommentarer og delinger, er innhold som skaper sterke følelser, særlig sinne. *Og dette la Facebook inn i sine modeller – en sinna-emoji gjorde et innlegg mer synlig enn en vanlig like.*

Derfor spres konspirasjonsteorier, politisk ekstremt innhold og netthets raskere på nett. Og som med Varin vet vi at mange trekker seg unna offentligheten når de utsettes for hets.

Faktisk begrenser halvparten av norske kvinner seg på nett av frykt for å bli hetset.

Dette rammer særlig kvinner og minoriteter. Dermed trekker grupper som vi trenger å høre mer fra, seg unna debatten og offentligheten. Dette er et ytringsfrihetsproblem og et demokratisk problem.

Men algoritmene kan også diskriminere på andre måter. Annonsører som vil vise frem bolig- eller jobbannonser, kan velge at bare visse segmenter av befolkningen skal se reklamen. I USA vet vi at boligannonser er blitt målrettet slik at afroamerikanere og mennesker med latinamerikansk bakgrunn ikke skal kunne se dem.

Løsningen

Facebook Files avdekket flere av disse problemene. Spesielt at Facebook vet at algoritmene deres forsterker skadelig innhold.

Dette er Frances Haugen.

I 2021 tok hun, en tidligere Facebook-ansatt, kontakt med WSJ med dokumenter. De viste at selskapet selv hadde forskning som viste at algoritmene forsterker desinformasjon og ekstreme holdninger og gjør innholdet på Facebook og Instagram mer negativt, splittende og politisk polarisert.

Haugen ledet et Civic Integrity-program på Facebook som hadde som mål å sortere ut villedende informasjon og andre innlegg som bidro til å spre falsk informasjon. Hun visste altså hva hun snakket om. Hun argumenterte for at Facebook (nå Meta) ikke gjør nok i kampen mot hat, vold og feilinformasjon, og at noe må gjøres.

Frances Haugen mener at en viktig del av løsningen er å få kontroll over algoritmene. Hun foreslo et uavhengig statlig tilsyn for å overse hvordan de fungerer.

Innsyn og åpenhet er altså stikkord.

Men også å faktisk få på plass regulering. Og regulering må etterfølges av tilsyn med algoritmene.

Spørsmålet er hvordan dette kan gjøres. I EU pågår det nå flere lovprosesser – Digital Services Act og Digital Markets Act – som har som mål å øke åpenheten om algoritmene. Spørsmålet er om dette med åpenhet er nok – og hvordan dette kan gjøres på en måte som faktisk hindrer diskrimineringen vi ser. Vi kan også vente at hva enn som skjer i EU, så går det neppe langt nok for virkelig å ta tak i problemet. Da er spørsmålet: Hvilke løsninger kan vi se for oss i Norge?

Anette Trettebergstuen, kulturministeren, er en av flere som har engasjert seg i dette. Hun tar til orde for en nordisk løsning. Det er spennende, men foreløpig ikke så konkret.

Spørsmål

Hva kan gjøres for å stanse algoritmenes diskriminering?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Ingrid Stolpestad (Amnesty) og Beate Sletvold Øiestad (Likestillings- og diskrimineringsombudet)

Hva kan gjøres for å stanse algoritmenes diskriminering?

- I dag fremmer algoritmene det som engasjerer mest. Dette fremmer ekstremt innhold. Vi må reversere dette, men det går også imot forretningsmodellen til datagigantene. De vil derfor være motvillige mot å endre algoritmene.
- Løsninger som plattformene kan innføre: Ansette flere moderatorer. Det verste må tas ned, med begrunnelse. Det er også en fare for at plattformene sensurerer for mye for å være på den sikre siden. Derfor er åpenhet viktig (se under).
- Løsninger som stater kan innføre: En radikal lovgivning kunne vært at alle algoritmer som påvirker borgere, skal være åpne. Borgerne skal også ha rett til å modifisere dem. Hva gjør denne algoritmen med nettopp meg? Dette er såpass radikalt at det neppe går gjennom. MEN: EU-forordningen om digitale tjenester (DSA) skal sørge for økt innsyn i algoritmene, og dette er et viktig steg. Dessuten må dette gjøres på en måte som sikrer at et tilsyn kan regulere det, uten å måtte forstå i detalj hvordan det fungerer. Vi må sørge for at kontrollinstansene er så gode at man kan regulere uten å være eksperter. Skrekkscenariet er at vi får et nytt sett med nye godkjenningsvegger når du går inn på en nettside. Vi må sentralisere reguleringen på noen områder og desentralisere på andre: EU-kommisjonen må ha kompetanse til å håndheve. På nasjonalt nivå kan man ha en koordinator som utnevner sertifiserte varslere om ulovlig innhold, og en tvistemekanisme som kan ta seg av tvister med plattformene. I EU kan man også fordele saker mellom nasjonale tilsynsmuligheter gjennom et «clearing house». Dette må uansett underlegges et eget politikkområde, da dette ligger under ulike deler av politikken. Det burde vært et eget departement.
- Vi må bygge kompetanse om hva hatefulle ytringer faktisk er, men også hvordan algoritmene på sosiale medier fungerer (jf. punkt 1). Det foreligger etter hvert en del kampanjer og undervisningsopplegg om hva hatefulle ytringer er, men de færreste har kjennskap til sosiale mediers forretningsmodell (at vi som brukere er råvareprodusenter av data som selges til reklameformål bak vår rygg). Kunnskap om dette i offentligheten er også viktig for å få gjennomslag for en regulering av tekgigantene. Det er mulig å gjøre øvelser med næringslivet og interesseorganisasjoner. Det hadde også vært interessant med en forskningsøvelse der man bruker netscraping for å hente data og identifisere hvem som er verstingene på nett, koblet med jurister som kan bidra til analysen. Teknologien for å få til noe sånt finnes allerede.
- Eller: Vil det mest effektive være å dele opp selskapene? Hvor aggressiv konkurranselovgivning kan man forsvare å bruke her?

Teknologigigantene og redaktørstyrte medier

Eirin Larsen, Norsk Journalistlag

Det meste var ikke bedre før. Men disse tilbaketrente karene hadde noe jeg er skikkelig misunnelig på. Det er sikkert derfor de ser så avslappa ut.

Når redaktøren deres hadde sagt sitt, så var det greit. Presseetikken og de nasjonale lovene satte rammene for journalistikken. Og journalistikken nådde publikum i den formen redaktøren hadde bestemt.

Mitt spesialfelt er sosiale medier. Der er det ikke sånn.

Problem

Det er allerede seks år siden Aftenposten-redaktøren og statsministeren delte dette bildet på Facebook. Siden da har Google ment at Fantorangens prompting er upassende, og Facebook har sensurert NRK Supers anatomiundervisning. Journalister i dag vet at en sak om brystkreft ikke kan illustreres med det åpenbare – hvis man vil at leserne skal kunne dele den.

Pirk, tenker noen. Men hvor går grensa? Er det norsk lov som skal gjelde i Norge eller pietistiske brukervilkår fra California?

Man kan godt argumentere med at de som eier noe, må få bestemme over det selv. Problemet er at teknologigigantene har blitt for mektige. Dagens situasjon er udemokratisk og skadelig for ytringsfriheten.

Facebook, Instagram, Google og Apple har blitt infrastrukturen vår når vi skal finne veien, søke informasjon eller handle. De er premissgivere for den offentlige samtalen og for kommunikasjon mellom venner. Infrastrukturkravet i Grunnloven, å «...legge forholdene til rette for en åpen og opplyst offentlig samtale», ligger i klørne på mangemilliardærer på Amerikas solkyst.

Situasjon

Det er i dag en mur mellom journalistikken og publikum. Muren er fin, sosial, kreativ, og det er mye bra med den. Vi trenger ikke å svartmale, og det er derfor jeg valgte denne muren – med sommerfugler.

Teknologigigantene har gitt nye muligheter i fleng, for folk og for journalister. Men mulighetene løper fortore enn etikken, loven og demokratiet. For journalistikken har også noe av uavhengigheten og redaktøransvaret blitt borte på veien.

Tech-gigantene setter uholdbare rammer for medienes samfunnsoppdrag. I tillegg har de stukket av med en tredel av annonseinntektene og krever en tredel av kaka når publikum abonnerer på journalistikk gjennom apper. De styrer også hvilken informasjon om brukerne mediene får tilgang på. Apple tar over forholdet mellom avisa og leseren.

Å konkurrere med aktører som er så mektige at de kan diktere konkurransevilkårene, er nærmest umulig. Dette er også en del av muren mellom journalistikken og publikum.

Løsning

Men kan ikke bare norske medier logge av Facebook? Halve svaret varierer fra avis til avis. VG får rundt én prosent av trafikken sin fra Facebook, og kunne fint klart seg uten den. Dølen har større behov for de over 20 prosentene de får. Resten av svaret er mindre konkret. Hva skjer med demokratiet hvis Facebook blir en plattform uten nyheter delt av mediene selv? Ja, de unge har flyktet fra Facebook til Tiktok, men 52 prosent av de mellom 18 og 29 er fortsatt innom hver dag. Og 70 prosent av 16–19-åringene sier de leser nyheter på sosiale medier. Mest på Facebook og Snap.

Men kan ikke bare norske medier lansere apper uten å bruke AppStore og Google Play? Her trenger jeg ikke å utdype mer enn: nei. Det går ikke an.

Teknologigigantene setter altså rammer for demokratiet. De er dagens infrastruktur for ytringsfrihet og pressefrihet. Nå må også demokratiet sette rammer for gigantene.

Tech-gigantene må styrke pressefriheten, melder EU i sin Digital Services Act. Og Digital Markets Act pålegger dem å gjøre konkurransen mer rettferdig. Men hvordan? Våre fremste verktøy er samarbeid over landegrenser, på tvers av bransjer (som her i dag) og mellom medier – verdens beste medieansvarslov, presseetikk og selvdømmeordning.

Det er lett å tenke at hele kampen står i Brussel, og at Norge er for liten til å være viktig, men kanskje gir nettopp størrelsen, uavhengigheten og ikke minst medieansvarsloven og redaktørplakaten oss noen unike muligheter.

Spørsmål

Så vårt spørsmål er:

Hvordan kan vi redusere tech-gigantenes makt som portvokter mellom journalistikken og publikum?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Eirin Larsen (Norsk Journalistlag) og Ingvild Næss (Schibsted)

Hvordan kan vi redusere tech-gigantenes makt som portvokter mellom journalistikken og publikum?

- EU-forordningene Digital Services Act (DSA) og Digital Markets Act (DMA) løser mange problemer, men ikke alle. DSA gir ikke tilstrekkelig vern for journalistisk innhold, selv om den pålegger å respektere pressefrihet. Medieansvarsloven og presseetikken er strengere. Kanskje kan tvisteløsningen i DSA være interessant, men dersom innhold tas ned i forkant av behandling, er allerede skaden skjedd.
- Tech-gigantene ønsker ikke nasjonale tilpasninger, men har blitt tvunget til å gjøre det nå på grunn av Putin. Kan de bli tvunget til å justere brukervilkårene for flere land/regioner?
- Størst makt i denne kampen har USA og EU. Hvilke muligheter har Norge for sanksjoner og økt press? For eksempel ikke kjøpe iPhone til offentlig ansatte? Trekke ut Oljefondet? Avgiftsbelegge plattformene? Vi må jobbe inn mot EU og Norden og løfte nasjonale eksempler.
- Kulturministeren har bedt tech-gigantene og mediebransjen om å starte samtaler. Hvordan kan mediene bli privilegerte brukere? For å ivareta demokratiet og pressefriheten må journalistikk få ekstra vern: Høyere terskel for sletting, samt varsling og dialog før innhold fjernes.
- Bør mediebransjen logge seg av Facebook? Plattformen er fremdeles en viktig nyhetskilde for unge. Er det mulig å samarbeide om å gjøre Facebook overflødig? Utfordring: Brukervennlighet og mediemangfold.

Løsarbeid via plattformer

Jonas Bals, LO og Line Eldring, Fellesforbundet

Problemet

For hundre år siden slåss småkårsfolk for å slippe å konkurrere med hverandre på lønn og arbeidsvilkår. Skog- og landarbeiderne ble utsatt for vold og politisk undertrykkelse mens de forsøkte å avskaffe det såkalte anbudssystemet der man møtte opp og auksjonerte bort sin egen arbeidskraft til lavest mulig pris.

I romanen «Det er bare kjærligheten som ikke sover» beskriver Kirsti Blom hvordan dette artet seg.

Hun skildrer hvordan skogeierne bød på dyr konjakk og var kameratslige når fløterlagene møtte opp, med skulderklapp og solide handtak.

Men blant arbeiderne var stemningen anspent.

«Mange skuler stygt på naboen som er på et annet fløterlag, og tenker på at han kommer til å by under i år også! For det er det det står om for skogsarbeiderne, å selge seg sjøl til lavest mulig pris».

Den sju år lange Randsfjordkonflikten ble en av Norges historiens lengste streikekamper, og kostet blod, svette og tårer.

Men skog- og landarbeiderne vant. Anbudssystemet ble erstattet med tariffavtaler. Konkurrenter ble til kamerater. Løsarbeidere ble fagorganisert.

Og på veien klarte de å slå fascismen på den norske landsbygda tilbake, en politisk kraft som trivdes godt i det jordsmonnet arbeidsgiverne hadde skapt.

Situasjonen

I dag er dette forhatte systemet på vei tilbake i moderne forkledning.

Jeg har selv snakka med unge menn som har tatt lån opp til øra for å kjøpe seg en fin bil og bli Uber-sjåfører.

Innvandrer venner har vist meg annonsene de får opp i feeden sin når de er på Facebook; det er andre annonser enn jeg får med mitt norske navn og trygg jobb, ofte med lovnader om raske penger og frihet og et liv der du kan være din egen herre.

Tilbudene er like forlokkende som konjakken skogeierne i sin tid var så rundhåndede med.

Inngangslønna er høy, og jobber du helsa av deg, kan du tjene mye. I alle fall fram til sjåførene blir flere og algoritmen setter lønna ned – helt i tråd med markedets lov om tilbud og etterspørsel.

Innovasjon i Silicon Valley har gjort det mulig å organisere store deler av arbeidslivet på denne gammeldagse og fagforeningsfiendtlige måten, med teknologiske plattformer som ikke bare gjør det mulig å bestille en pizza, en taxi, korrekturlesning, grafiske formgivningsjobber eller sjukepleiertjenester via en app, men der de som skal gjøre jobben, også står helt fritt til å underby hverandre på lønn.

Dette er ikke en tilfeldig uheldig konsekvens av innovasjonen.

Det er kjernen i forretningsideen.

Og det geniale er at de som selger arbeidskraften sin, er blitt fratatt enhver mulighet til å forhandle.

Ja, de kalles ikke en gang arbeidstakere lenger – de er blitt «selvstendig næringsdrivende», eller det Line så treffende kaller «maskerte arbeidstakere».

Løsningen

Det er ingen tvil om at teknologien heller bensin på løsarbeiderbålet. Men som Jonas sitt eksempel om skogsarbeiderne viser, bunner ikke problemet i teknologien i seg selv. Vi er ikke redde for teknologien. Det er jo bare en måte å organisere arbeid og tjenester på. Men alle varsellamper blinker når teknologien blir brukt som brekkstang for å frata arbeidsfolk rettigheter.

For hvem har interesse av det? Her er det vel bare å «follow the money». For øvrig taper både plattformarbeidere, seriøse arbeidsgivere og samfunnet på at arbeidstakere blir feilklassifisert som næringsdrivende.

Så hva er løsningene?

For det første: Vi må få en klarere og mer presis lovgivning for å skille mellom ansatte og selvstendige. Og utgangspunktet MÅ være at det er snakk om et arbeidstakerforhold, med mindre det motsatte kan bevises. Både EUs foreslåtte plattformdirektiv og Fougner-utvalget gir klare føringer. Vi setter vår lit til at det veldig snart kommer et lovforslag fra regjeringen. OG – regler har liten betydning hvis de ikke kontrolleres og følges opp, så dette må på plass.

Og så vil noen si: Plattformøkonomien er da virkelig vinn-vinn for alle parter. Kundene får kjappe og rimelige tjenester, og det er lav terskel inn for plattformarbeiderne. Og hva med dem som faktisk ønsker å være selvstendige? Kan vi ikke heller løse dette med å gi selvstendige flere rettigheter? Nei, løsningen ligger ikke der. Vi kan ikke rigge et system med velferdsrettigheter for å fasilitere plattformeiernes ansvarsfraskrivelse og profittmaksimering. Det er neppe tilfeldig at mange av Silicon Valley-selskapene er tilhengere av borgerlønn som kan holde liv i en hel klasse av folk som flyter inn og ut av arbeidsoppgavene de får tilgang til via deres algoritmer.

For det andre: Løsningen er fagorganisering, fagorganisering, fagorganisering! Og det skal vi i fagbevegelsen få til. Men når plattformarbeiderne ikke har et arbeidstakerforhold, da stilles vi nærmest sjakk matt. Noen mener at plattformarbeidere uansett ikke er organiserbare. Til dem er det bare å si: Look to Foodora. De har ansatte bud og har i dag tariffavtale. En avtale som kom på plass nettopp fordi de syklende arbeiderne var ansatt og kunne ty til streikevåpenet. Men frykten er om et slikt selskap vil overleve når konkurrentene kun bruker selvstendig næringsdrivende, selv om tjenestene og arbeidet som utføres, er så og si identiske med Foodoras?

Spørsmål

Hva kan vi lære av de gjennomovervåkede arbeiderne som ikke får organisere seg, enten de jobber i Amazons varehus eller kjører bil for hedgefondene som har finansiert Ubers mangeårige rekordunderskudd?

Av Uber-sjåførene som alltid skal karaktersettes av kunden, og som kastes ut av plattformen om de reagerer på trakasserende kunder eller ikke er underdanige og blide nok til å få fem stjerner?

Av Wolt-budene, disse administrerende direktørene i hvert sitt lille selskap, som inntar lunsjen sin på suppekjøkkenet til Kirkens Bymisjon?

Der de sitter, er de et levende bilde på hva framtida kan ha å by på for mange av oss – om vi ikke gjør motstand.

Spørsmålet er:

Hvordan kan vi sikre at det foreligger et ansettelsesforhold, selv når sjefen gjemmer seg bak en app? Og hvordan kan vi sikre at det fortsatt vil være et grunnlag for kollektiv handling – og dermed også *forhandling*?

Oppsummering fra gruppesamtalene

Gruppeledere: Line Eldring (Fellesforbundet) og Jonas Bals (LO)

Hvordan kan vi sikre at det foreligger et ansettelsesforhold, selv når sjefen gjemmer seg bak en app? Og hvordan kan vi sikre at det fortsatt vil være et grunnlag for kollektiv handling – og dermed også forhandling?

- Lovgivningen må skille skarpere mellom oppdrags- og arbeidstakere, for å unngå feilklassifisering av selvstendige som i realiteten er arbeidstakere.
- Problemene med løsarbeid i plattformøkonomien kan og må løses politisk via regulering. Og regelverket må håndheves langt sterkere enn i dag, av Arbeidstilsynet, Skatteetaten og andre relevante kontrollmyndigheter.
- Vi må få bedre innsikt i og tilsyn med algoritmene plattformselskapene bruker til å drive sin virksomhet.
- Plattformselskapene skal ikke være en frisone for arbeidstids- og HMS-regler. Det må settes kollektive grenser for fleksibiliteten.
- Fagbevegelsen må fortsette å rekruttere og organisere arbeidstakere i plattformøkonomien og presse selskapene til å inngå tariffavtaler (som i Foodora).

Naturvern

Anine Dedekam Moldskred, Restarters Norway

Problem

Batteriet må på service. Greit, tenkte jeg og spurte en som er god på iPhone om å hjelpe meg med å bytte batteri. Vi gjorde det sammen, og jeg ble overrasket over hvor vanskelig det var. Så og si ALT var limt fast, og vi måtte bruke varmluftpistol, varmepute, plekter og et utall skrujern for bare å komme inn til batteriet. Operasjonen var vellykket. Men bare et halvår senere, selv med nytt batteri, streiket den. Den ville ikke mer. Den var ikke ment å leve i mer enn fire år.

Norge er et av verdens mest digitaliserte land, og nordmenn kaster mest elektronikk i verden. Per person lager vi nesten 30 kilo ee-avfall i året, tilsvarende ca. 15 bærbar PC-er. På verdensbasis ble det i fjor kastet elektronikk tilsvarende den kinesiske mur! Det var ny rekord.

Vi får flere og flere fysiske produkter og digitale tjenester som skal gi oss økt effektivitet, måling og opplevelser både privat og på jobb. Samtidig ser vi at teknologi og digitalisering ofte fremstilles som selve løsningen på en grønnere fremtid. Teknologi kan være fantastisk, og løser mange utfordringer, men gir oss også nye.

Vi utvinner jomfruelige jordmetaller som kobolt, tinn, gull og kobber for å få ting – som mobilen vår – til å fungere. En rekke av disse metallene er det forventet knapphet på i årene som kommer. Produksjonen fører til store sår i naturen og er svært miljøskadelig for omkringliggende samfunn. Samtidig fører dette forbruket til en enorm avfallsstrøm, faktisk den hurtigst voksende i hele verden.

Som om ikke det var nok, trenger vi flere av disse jordmetallene for å skalere opp vind- og solenergiproduksjonen, for ikke å snakke om batteriproduksjonen.

Dette digitaliserte samfunnet vi lever i, består også av en haug med data som lagres i datasentre verden over. Også i Norge, hvor dette vil føre til økt press og mer utbygging av vannkraft og vindkraft, med store negative konsekvenser for naturen.

Situasjon

Både det fysiske og det digitale medfører store klimagassutslipp og legger beslag på enorme landarealer. I tillegg forurenses gruver og avfallsdunger nærområder og skader naturen, dyrelivet og menneskene der.

Det er ingenting som tilsier at mengden data vil minske, tvert imot.

Det er heller ingenting som tilsier at vi kommer til å utvinne mindre jordmetaller, tvert imot.

I et klimaperspektiv burde mobilen min levd mye lenger enn den gjorde – faktisk 232 år! Teknologigigantene drives av lineære forretningsmodeller som oppfordrer til bruk og kast, og nordmenn er altså en stor bidragsyter til dette presset på naturen. I tillegg ser vi at det er fritt frem for at selskaper uten for mye diskusjon får etablere seg uten at deres samfunnsmessige nytte på noen måte blir vurdert. Det foreligger en rekke planer for datalagringssentre i Norge, for eksempel fra Google, som har kjøpt opp 2000 mål i Skien.

Løsning

Vi må ta tilbake eierskapet til det vi har, og vi må snakke om hva vi trenger for å ha gode liv i en digitalisert fremtid. Begrensede ressurser betyr at også vårt forbruk har en grense.

Det må komme løsninger som gir lengre levetid for det vi har. Hvordan kan vi ta mer eierskap til dette? Og hvem skal komme med disse løsningene? Hvilke krav kan vi stille til bransjen og til politikerne? Skal vi stille krav til arbeidsplassen vår?

For vi må alle gjøre noe. En omstilling til en mer sirkulær økonomi er svært krevende, nettopp fordi alle må være med. Er det ett ledd som svikter, går det ut over resten av verdikjeden. Derfor må vi stille krav til beslutningstakere og store selskaper: Det vi kjøper må være av bedre kvalitet og må være designet for å vare. Det må bli lettere å reparere og videreselge elektronikk man ikke lenger trenger.

Vi trenger også noen retningslinjer for hvilke data som skal kunne lagres her i Norge. For eksempel bør lagring for spekulering i kryptovaluta avvises. Datalagringssentre med liten samfunnsnytte bør ikke få tildelt elektrisk kraft. Det må være mer transparente verdikjeder hos teknologigigantene slik at vi vet hvordan ting produseres.

Spørsmål

Hvilke krav kan vi stille til teknologigiganter og myndigheter for å verne om naturen i en tid hvor samfunnet blir mer og mer digitalisert?

Hva må prioriteres – eller må vi gjøre så mye som mulig samtidig?

Hva er Norges rolle i arbeidet for mer forsvarlig selskapsdrift?

Hva er forbrukernes rolle?

Hvilke muligheter finnes for å stoppe planer for datalagringssentre med liten samfunnsnytte?

Hvem bør ta mest ansvar, teknologigigantene eller politikerne?

Oppsummering fra gruppesamtalene

Gruppeledere: Anine Dedekam Moldskred (Restarters Norway) og Terje Kronen (Naturvernforbundet)

Hvilke krav kan vi stille til teknologigiganter og myndigheter for å verne om naturen i en tid hvor samfunnet blir mer og mer digitalisert?

- Datasentre krever mye elektrisk kraft og mye areal. Mer fornybar kraft og utbygging medfører naturinngrep som gir tap av naturmangfold. Kommuner må lære seg å stille miljøkrav og ikke bare legge seg flat (som Skien gjør for Google). Datasentre lagrer unødvendig store mengder data. Nasjonale myndigheter må sette regler for at data bør slettes etter en viss tid.
- Sirkulær økonomi tilbyr et alternativ til «bruk og kast». Når man diskuterer sirkulær økonomi i Norge, ender man fort opp med å diskutere avfall. Det underliggende budskapet er at vi kan fortsette med det forbruket vi har, fordi det går i en lukket sløyfe. Det må andre tilnærminger til, for eksempel leie i stedet for å eie. Bildeling. Reparasjon ofte er dyrere enn å kjøpe et nytt produkt, men da tar man ikke hensyn til miljøkostnadene. Det kan avgifter endre. Et forslag er å fjerne moms på reparasjoner. Et annet er en avgift på søppel som premierer gjenbruk og resirkulering. I EU kommer det nå direktiver som stiller krav til ombruk og resirkulering av råvarer i nye produkter. Norge ligger dårlig an i forhold til andre europeiske land.
- Teknogigantene er avhengige av produkter som inneholder metaller som medfører store miljøproblemer ved utvinning og produksjon. Dette skjer for det meste langt fra Norge og er ikke med i vår bevissthet eller beregning når vi kjøper en mobiltelefon eller et batteri. Disse miljøkostnadene bør synliggjøres i tall. Det er også et problem at vi er grunnleggende avhengige av land som for eksempel Kina for visse metaller. I møte med dette må man tenke mye mer på gjenvinning av metaller – ikke bare nye gruver.
- Apple er dømt for planlagt foreldelse ved å gjøre eldre modeller mindre effektive. Planlagt foreldelse skjer på mange måter, ved reklamepress, ved å gjøre små endringer som er ubetydelige, men som presser fram fornyet forbruk. Dette er en del av forretningsmodellen for flere av teknogigantene, som de må stilles til ansvar for – ikke minst fordi de prøver aktivt å framstille seg som grønne bedrifter.
- Politikere må begynne å snakke om at vi må ha et lavere forbruk – bl.a. ved at varer faktisk varer, og ved at tjenester som leie kan erstatte kjøp.

Nasjonal sikkerhet

Roger Samuelsen, Cyberforsvaret

Vi er bare i begynnelsen av den fjerde industrielle revolusjon. I en rapport sier IBM at det er den sammenfallende utviklingen av spesielt 5G, «*edge computing*» og kunstig intelligens – AI – som fundamentalt vil endre verden og legge grunnlaget for økonomisk vekst fremover. Det er disse teknologiene som muliggjør tingenes internett.

Jeg synes at metaforen om at AI er hjernen, 5G er kretsløpet og data er næring, er en bra beskrivelse. Andre beskriver data som oljen i maskineriet.

Problem

Data selges og selskaper kjøpes fordi man ønsker teknologien og den «oljen» eller «næringen» som selskapet er i besittelse av. Kunstig intelligens som er utviklet i beste hensikt, utnyttes for helt andre formål – noen ganger også i krigføring.

Teknologien og tjenestene de store teknologigigantene leverer, er blitt en integrert del av et globalt – digitalt – økosystem. Globalisering og internasjonal handel har medført uoversiktlige og komplekse verdikjeder.

De store teknologiselskapene jobber globalt, er delvis utenfor statlig og demokratisk kontroll og utnytter mulighetene lovverket gir der de etablerer seg. På den måten utkonkurrerer de lokale virksomheter og vokser seg stadig større. Selskapenes primære mål er å tjene mest mulig penger.

Situasjonen

Med teknologigigantene tenker man ofte på de fem store – Google, Amazon, Apple, Facebook (eller Meta som det nå heter) og Microsoft.

Når jeg viser til teknologigigantene i dette innlegget, bruker jeg en litt bredere definisjon. Gigantene finnes nemlig i hele teknologistacken. Fra IT-plattformer og kommunikasjonsinfrastruktur til algoritmer og informasjon.

Norge er et lite land med en åpen økonomi. Store internasjonale aktører opererer også i Norge, og Norge er avhengig av løsninger som leveres av teknologigigantene for at samfunnskritiske funksjoner av betydning for nasjonale sikkerhetsinteresser skal fungere.

NSM skriver i sin årsrapport at «svikt i verdikjeder, også digitale, kan få konsekvenser både for samfunnssikkerheten og statssikkerheten ...», og videre at «viktige funksjoner må være tilgjengelige i fred, krise og krig».

I dag mener mange at vi er i en verdikamp mellom demokratier og autokratier. Varieties of Democracy stadfester i sin årsrapport for 2020 at verden blir mer autoritær og at demokratiene er under press.

Hvilken rolle har da teknologigigantene?

Løsningen

I andre verdenskrig var jo også demokratiene under angrep. Arthur Herman skriver i boka «Freedom's Forge» om hvordan den amerikanske business-eliten la til side jakten på profitt og mobiliserte den amerikanske industrien til støtte for myndighetene i kampen mot det autoritære Nazi-Tyskland for å forsvare vårt demokratiske styresett og vår levemåte.

Hvordan kan vi i dag engasjere teknologigigantene til å forsvare våre vestlige demokratiske verdier? Er det nettopp det vi nå ser i Ukraina? Flere store teknologiselskaper har i alle fall tatt stilling og hjelper Ukraina med både kommunikasjonsinfrastruktur og distribusjon av informasjon.

Gjør de det fordi det er en væpnet konflikt mellom et spirende demokrati og en autoritær stat? En konflikt i den øverste delen av konfliktspekteret? Ville det vært annerledes om det ikke var en eksistensiell trussel?

Cambridge Analytica-skandalen viste et vestlig selskap som prioriterte profitt fremfor å følge allmenne aksepterte demokratiske normer og verdier for å påvirke valg.

Basert på store mengder stjålne data fra sosiale media laget man psykografiske profiler av brukerne. Ved hjelp av kunstig intelligens kunne de målrettet peile seg inn på nøyaktig de brukerne de ønsket, og potensielt snu deres meninger for å påvirke utfallet av demokratiske valg – også ved bruk av «fake news».

I vår tidsalder blir derfor individets eierskap til egne data fundamentalt i et demokratisk samfunn – og dermed fundamentalt at bruken av kunstig intelligens må skje på en lovlig, etisk og sikker måte.

I Europa har vi sterkere personvernreguleringer enn i andre deler av verden. GDPR for eksempel. Europakommisjonen ønsker at Europa skal sette en global standard for bruk av kunstig intelligens, og presenterte for et års tid siden verdens første rettslige rammeverk for å regulere teknologien.

Vi kan lovregulere selskapene, men det er ikke alle deler av verden som har samme appetitt på lovregulering som oss i Europa. Man mener det hemmer innovasjon og utvikling.

Men med en eksponentiell teknologisk utvikling – slik Martecs lov til høyre på sliden viser – så henger vi ikke med i utviklingen. Da er det også sannsynlig at reguleringen av teknologien alltid vil være på etterskudd i forhold til de mulighetene teknologien gir. Også de mulighetene som truer våre demokratiske verdier og vår nasjonale sikkerhet.

Det finnes i dag en rekke etiske retningslinjer for selskaper og fond. Disse er relatert til miljø, barnarbeid, bærekraft, menneskerettigheter osv.

I dag velger selskaper å følge slike retningslinjer og sertifiseringer fordi det er «good for business». Man tilpasser seg altså forbrukermakten.

Spørsmålet

Norge er i dag helt avhengig av løsninger som leveres av teknologigigantene for at samfunnskritiske funksjoner av betydning for nasjonale sikkerhetsinteresser skal fungere. Det er liten grunn til å tro at det endrer seg vesentlig fremover. Spørsmålet er derfor:

Vil sertifiseringer og standarder basert på vestlige demokratiske verdier og menneskerettigheter stimulere industrien i retning av en verdibasert utvikling, implementering og bruk av teknologi i tråd med våre vestlige verdier? Eller er det bare lovreguleringer som virker?

Bør myndighetene tilrettelegge for at selskaper kan få verifisert og sertifisert at deres teknologi er i tråd med våre demokratiske verdier?

Kan Oljefondet i kraft av sin store portefølje internasjonalt spille en toneangivende rolle innenfor internasjonale standarder på dette området?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Roger Samuelsen (Cyberforsvaret) og Robert Mood (Mellomkirkelig Råd)

Vil sertifiseringer og standarder basert på vestlige demokratiske verdier og menneskerettigheter stimulere industrien i retning av en verdibasert utvikling, implementering og bruk av teknologi i tråd med våre vestlige verdier, eller er det kun lovendringer som vil virke?

- På et samfunnssikkerhetsnivå har man den genererte samlede avhengigheten og sårbarheten overfor selskapene. Digitale verdikjeder må undersøkes og sertifiseres. Når det gjelder samfunnssikkerhet, er lovgivningen veldig sterk. Man har eierskapskontroll, jf. Bergen Engines – dette er utenkelig i andre sammenhenger. Hvor langt ut i samfunnet/det sivile livet skal denne lovgivningen strekke seg? Å få et område inn under sikkerhetsloven er en politisk beslutning. Risiko vektlegges i større grad i lys av det nye sikkerhetsbildet med hybrid krigføring.
- Standardisering og lovgivning er virkemidler som typisk virker sammen. Demokratisk kontroll og demokratisk input er det som skiller lovregulering og standard/sertifisering, men man kan knytte de to instrumentene sammen, selv om man kan innvende at sertifiseringer og standarder ikke er et sterkt nok virkemiddel i seg selv.
- Det er en utfordring at tech-gigantene ofte ikke lar seg lovregulere i norsk sammenheng. I et markedsperspektiv vil markedet kunne korrigere ting, men det har ikke skjedd. Man trenger både lovregulering og andre tiltak («soft measures»). En løsning kan være lovregulering på områder der det kreves høy grad av etterlevelse, mens man på mindre prekære områder i større grad kan benytte sertifiseringer og standarder.
- Myndighetene kan ta initiativ til standardisering og sertifisering. Da virker det parlamentariske systemet sammen med det private. Forbrukermakten kan bli viktigere enn lovgivningen i møtet med disse strukturene. Problemet er at forbrukerne ikke har alternativer de kan stille makt bak.
- Myndighetene kan stille gode krav til innkjøp som gjør det konkurransemessig interessant å følge de normene vi som samfunn ønsker at teknologiselskapene skal etterleve. Sertifiseringer kan derfor være en god løsning, og Oljefondet kan være et verktøy som kan brukes for å stille konkrete krav som store internasjonale selskaper forventes å forholde seg til.
- Vi har bygget et digitalt samfunn vel vitende om at det inneholder flust av sårbarheter. Dette har vært villet politikk. Det er en forutsetning at vi anerkjenner disse sårbarhetene for å kunne ta diskusjonen videre. Kunnskap om ny teknologi og digitale ferdigheter må prioriteres for å heve samfunnskompetansen.

Autonome drapsvåpen

Lene Grimstad, Norsk Fredslag

Problem

Når ny teknologi gjør inntog i samfunnet vårt, gjør den også inntog hos staters væpnede styrker. Sensortechnologi påkobles våpenplattformer på land, i luften og til sjøs for å samle inn bilder, plukke opp lyder, vibrasjoner, varme m.m.

I teorien kan dette gjøre stater allestedsnærværende! Og i hvert fall bidra til å gi oss en bedre situasjonsforståelse. Men da må de store datamengdene som samles inn, tolkes. Det kan datamaskiner hjelpe til med. Ved hjelp av store mengder treningsdata og stadig korreksjon har teknologene utviklet tolkningsalgoritmer som gjør at maskiner gjenkjenner de målene vi er ute etter, og presenterer dem for oss.

Når vi deretter avgrenser virkeligheten i tid og rom, får vi teknologi der maskinen også kan ta valg for oss. Da foretar våpensystemene en målutvelgelse basert på egeninnhentede sensordata og handler på grunnlag av systemets egenanalyse av dataene.

Men vi har fortsatt ikke kommet dit at noen vil slippe et system som lærer av seg selv og setter egne mål ut i virkeligheten. Dette skjer kun i simulator, og da gjøres masse feil. Dermed har vi mulighet til å være i forkant og begrense autonomien i våpensystemene før de tas ordentlig i bruk.

«For det kommer en ny generasjon med våpen». Det er årsaken til at vi står her i dag. Og årsaken til at FNs tidligere spesialrapportør for utenomrettslige og vilkårlige henrettelser stod på talerstolen i FNs menneskerettighetsråd i 2013.

Han (Christof Heyns) var bekymret for utviklingen av autonome våpensystemer der våpen kan aktiveres uten at vi har god nok kontroll over når og hvem som rammes av dem. Han krevde at det måtte nedfelles i internasjonal rett at mennesket må beholde kontroll over våpen som brukes i krig.

Situasjonen

Derfra var veien kort til FNs våpenkonvensjon, som er en rammekonvensjon å la klimakonvensjonen, men her er det ikke snakk om hvorvidt enkelte klimagasser bør forbys eller begrenses, men om hvorvidt enkelte våpentyper bør forbys eller begrenses. Møtene om autonome våpensystemer startet opp i 2014.

Her har stater møttes årlig. Fra starten av har samtalen vært aktiv, men også ustabil, og stater har snakket forbi hverandre. Med over tjue møtedager i 2021 stabiliserte samtalen seg. Vi så betydelig fremgang i substans og stor grad av enighet om at samtalen har modnet i tilstrekkelig grad til å tas et steg videre.

På tilsynskonferansen i desember, da statene skulle enes om veien videre, uttrykte derfor majoriteten av land, inklusive Norge, skuffelse over at fremgangen ikke ledet videre. Da statene satt igjen med et lite ambisiøst mandat for 2022, ble det advart mot å misbruke praksisen med å søke konsensus.

Så det pågår en internasjonal dialog, men under FNs våpenkonvensjon er den fastlåst.

Løsningen

Når vi nå skal se på løsninger, ønsker vi å skissere tre ulike alternativer:

Det første valget er å fortsette ensporet innenfor FNs våpenkonvensjon. FNs våpenkonvensjon styres etter konsensusprinsippet, som sikrer at de store landene er med i samtalen, og at konvergens bygges «sten for sten». Men til tross for at det er relativt bred enighet om en grunnstruktur og måte å svare på, der visse autonome våpensystemer utelukkes helt og andre reguleres, står enkeltland i veien for konvensjonens fremdrift.

Det andre valget er å bli med i en separat prosess. Det er en kjent utfordring at diskusjoner innenfor konvensjonen blir fastlåst, og tidligere diskusjoner har derfor blitt tatt ut til en separat prosess på siden, «ledet av en koalisjon av de villige» med full støtte fra FNs generalsekretær og Den internasjonale Røde Kors-komiteen.

Den internasjonale Røde Kors-komiteen har observert staters arbeid med autonome våpensystemer siden 2014 og bidratt med juridisk veiledning. Selv om komiteen er tydelig på at autonome våpensystemer som anvendes i krig, faller innenfor krigens folkerett, og at vi ikke står på bar bakke, anbefaler komiteen likevel at statene bør fastsette nye regler.

Det store spørsmålet er samtidig om det finnes vilje til å sette i gang arbeidet med å få på plass et nytt regelverk i en tid hvor global politisk enighet ser ut til å være på frysepunktet på enkelte områder. For å lykkes med denne løsningen må vi bygge partnerskap og politiske plattformer som er i stand til å føre politikken videre ut – i en frittstående prosess, slik vi så for landmine- og klasevåpenkonvensjonene, som deretter ble tatt inn igjen i det formelle traktatsystemet. Røde Kors sin nye posisjon peker i den retning.

Et tredje alternativ er at FNs generalforsamling brukes som arena til å utvikle et nytt regelverk, i likhet med det alliansefrie land forhandlet frem når det gjaldt atomvåpenforbudet i 2017. Selv om atomvåpenforbudet har ført til en polarisering mellom de som er for og de som har reservasjoner, ble visjonen om en atomvåpenfri verden blåst liv i på ny, og på sikt og sammen med andre tilnærminger kan steget vise seg å være en vei til Rom. Men det er en prosess som er mer uoversiktlig og åpen for kursendring. Og det er en prosess som vil konkurrere med den som allerede pågår under FNs våpenkonvensjon.

Spørsmål

For oss handler dette nå både om hvilket veivalg man skal gjøre, og om å vurdere risiko og potensiell gevinst ved nye våpensystemer. Den norske regjeringen har i sin plattform sagt at Norge skal ta initiativ til en regulering av autonome våpensystemer. Et godt utgangspunkt for handling, men hvordan skal man få til dette i dagens globale politiske verden?

Valgene er skissert, men hva anbefaler vi nå? Vårt spørsmål til dere er:

Hva gjør vi for å komme videre? Hva bør det neste steget være?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Ivar Stokkerei (Røde Kors) og Lene Grimstad (Norsk Fredslag)

Hva gjør vi for å komme videre? Hva bør det neste steget være?

- Hvis autonome våpensystemer er en trussel mot internasjonal fred og sikkerhet, kan en løsning da være å gi FNs sikkerhetsråd en rolle? Kan man koble Sikkerhetsrådet inn i denne prosessen fra et slikt synspunkt? For eksempel ved at Norge er med på å arbeide frem et forbud mot å knytte autonome våpensystemer opp mot atomvåpen?
- Kan en del av løsningen være å gjøre autonome våpensystemer til en domene-diskusjon? Det er for eksempel færre sivile mål til sjøs, og hvis sannsynligheten for feil er vesentlig mindre til sjøs enn til lands, kan vi ha større aksept for bruk av autonome våpensystemer der?
- Autonome drapsvåpen er fortsatt et «fjernt» tema for folk flest. Når denne teknologien blir mer synlig for sivile, vil det kanskje oppstå et vindu hvor det dukker opp flere løsninger med tanke på regulering. Det er viktig å gi allmennheten større allmenn forståelse av dette temaet.
- Finne løsninger mellom stater som har likt verdigrunnlag. Verdibasert utvikling av AI-teknologi mellom likesinnede land.
- Støtte rundt at en mulig løsning kan være en separat prosess av villige land.

Overvåkning på arbeidsplasser

Dag Wiese Schartum, Senter for rettsinformatikk, UiO

Problem

Digital teknologi har alltid hatt stort potensial til å overvåke og kontrollere folk. Konstant overvåking av kundebehandlere i call-sentre og bruk av GPS for å følge med på hvor sjåfører, hjemmehjelpere og montører er til enhver tid, og hvordan de kjører arbeidsgivers bil, er praktiske eksempler fra dagens arbeidsliv.

Hvordan er overvåkingsteknologien i ferd med å utvikle seg? Ett viktig utviklingstrekk som vi ser tydelige konturer av, er særlig alvorlig. Jeg ser med stor uro på at grensene mellom digital teknologi og menneskekroppen er i ferd med å bli visket ut. Til nå har kontroll med mennesker vært basert på hva folk har sagt, skrevet og gjort, og hvor de har beveget seg. Utsikter til det jeg vil kalle *sinnsavlytting* (eller «affective computing») kan bringe overvåkingsteknologien opp på et nytt og menneskefiendtlig nivå og få store konsekvenser for arbeidsliv og samfunnet ellers.

Sinnsavlytting har mange mulige anvendelser, ikke minst i arbeidslivet. Slik avlytting kan sette arbeidsgiver i stand til å gjenkjenne følelser og sinnstilstander på basis av data fra for eksempel ansiktsmimikk, stemme, hjerterytme og hudtemperatur. Kilden kan både være levende mennesker og digitale bilder, lyd samt data fra ulike typer sensorer.

Situasjon

Tenk så sterke, gode og velmenende argumenter arbeidsgiver kan ha for å innføre slik teknologi: Oppdage at en sjåfør eller en operatør av en maskin er trøtt eller ukonsentrert, slik at risikoen for ulykker kan reduseres; analysere hvordan ansatte behandler kunder; eller måle stressnivået hos ansatte og derved oppdage behov for arbeidsmiljøtiltak. Men det blir enda flere hakk mer ubehagelig hvis dere ser for dere teknologi som gjenkjenner om personen du snakker med på en videokonferanse, snakker sant eller ikke, er seksuelt opphisset, deprimert, sint eller redd.

Formålet kan være å hjelpe, og formålet kan være å kontrollere. Formålet kan være både å hjelpe og kontrollere. Mellom det klart uakseptable og det mer akseptable ligger imidlertid en bred, veldig problematisk sone, og det er i denne sonen vi vil kunne bli utsatt for det Jon Bing kalte «de gode hensiktens tyranni». Tyrannene vil det beste, de vet best, de gjør det som er best for deg, og de skal sørge for at du gjør det. Storebror får hjelp av Storemor.

Jeg tror det er viktig at vi i norsk arbeidsliv kommer dette tyranniet til livs. Det bør ikke være plass til teknologi i norsk arbeidsliv som kopler seg direkte på folks kropp og sinn og på den måten setter folks vilje og selvbestemmelse til side.

I norsk arbeidsliv skal folk møtes og snakke med hverandre – arbeidstakere med kolleger og arbeidsgivere med sine ansatte. Det er slik vi skal ivareta sikkerheten, finne ut om ansatte har det bra på jobben eller ikke, om folk er til å stole på, og om noen trenger å gjøre en bedre jobb. Ikke ved at noen avlytter andres kropp for å trenge inn i det som i hele menneskets historie har vært våre innerste hemmeligheter.

Løsningen

Vi har få eksempler på at vi har klart å stoppe menneskefiendtlig teknologi. Men vi har noen. I 1996 avsa Høyesterett en dom som fastsatte forbud mot bevis basert på løgndetektorer. I forslag til ny straffeprosesslov i NOU 2016:24 ble det foreslått en regel som setter grenser for gjennomføring av avhør: «Tortur, trusler, tvang, forledelse, bruk av midler som nedsetter bevisstheten eller evnen til fri selvbestemmelse, eller testing av fysiologiske reaksjoner skal ikke benyttes.» Enda viktigere er det at vi siden 1994 har hatt forbud mot bruk av genetiske opplysninger utenfor helse- og omsorgstjenesten.

Både Høyesterett og lovgiver har med andre ord lagt klare begrensninger på teknologi som ikke bare krenker personvernet i alminnelig forstand, men som også på grunnleggende måter kan sies å krenke menneskeverdet.

Den nevnte teknologien for sinnsovervåking benytter ulike former for kunstig intelligens. I EU har det lenge vært kjent at enkelte anvendelser av slike teknologier potensielt kan være veldig skadelig. I fortalen til forslaget om Artificial Intelligence Act innrømmes det at KI-systemer kan bli misbrukt og være mektige verktøy for manipulering, utnyttelse av mennesker og sosial kontroll. Det fremheves at slik bruk krenker menneskets verdighet, herunder retten til ikke å bli diskriminert og til personvern og privatliv.

Forslaget fra EU forbyr enkelte direkte menneskefiendtlige anvendelser av KI-systemer. Forbudet gjelder særlig systemer som bruker teknikker som en person ikke er bevisst på, og som derved vesentlig forvrenger vedkommendes oppførsel på en måte som skader eller kan skade personen fysisk eller psykisk.

Andre anvendelser klassifiseres som «High Risk» og er i utgangspunktet tillatt, men med krav til blant annet datagrunnlag, risikohåndtering, dokumentasjon, informasjon og menneskelig tilsyn. Innen arbeidslivet er det primært anvendelser knyttet til blant annet rekruttering og utvelgelse av arbeidstakere, ved forfremmelse og oppsigelse, og for å overvåke og evaluere prestasjoner og atferd, som er «High Risk». Slike anvendelser er med andre ord tillatt. Det eneste vernet er at det blir stilt krav til fremgangsmåter når slike systemer blir utviklet og brukt.

Jeg mener dette er et altfor svakt vern. Gjennom hele vår mer enn 50-årige diskusjon om personvern og teknologiens grenser har vi stadig vekk gitt etter for den teknologiske utviklingen som om den var skjebnebestemt eller naturgitt. På samme måte som en i 1994 satte foten ned for bruken av genetiske opplysninger utenfor helse- og omsorgstjenesten, må vi sette foten ned for teknologiselskaper som utvikler teknologi som styrer forbi folks vilje og selvbestemmelse.

Jeg er selvsagt for medbestemmelse i arbeidslivet, men jeg ønsker ikke at vernet av kjernen av vår personlighet noen gang skal bli gjenstand for drøftinger og forhandlinger. På dette punktet må det ikke være lov å rygge eller inngå kompromisser. Men fagbevegelsen må selvsagt bruke sin makt til å gjøre vernet bedre.

Vi må ikke krysse den siste prinsipielle grensen for personvern og menneskeverd. Derfor vil jeg foreslå følgende forbud:

Utenfor helse- og omsorgstjenesten er det forbudt å utvikle, markedsføre, anskaffe og bruke digitale systemer som er basert på målinger av personers kroppslige og mentale tilstander og prosesser.

Jeg vil med andre ord sette strenge grenser for teknologiselskapenes adgang til å omsette tankene og følelsene våre til salgbare data.

Også om fem og ti år vil jeg at vi alle skal kunne synge Alf Cranners vakre strofe og fremdeles tro på budskapet: *Og slik vil det alltid bli: din tanke er fri!*

Spørsmålet

Hvordan kan vi best arbeide for å oppnå vern mot digital invasjon av arbeidstakernes tanke- og følelsesliv?

Oppsummering av gruppesamtalene

Gruppeledere: Dag Wiese Schartum (Senter for rettsinformatikk) og Øyvind Rongevær (LO)

Hvordan kan vi best arbeide for å oppnå vern mot digital invasjon av arbeidstakernes tanke- og følelsesliv?

- Bevisstgjøring vil ruste arbeidstakerne til å bli aktive forkjempere for seg selv. Det er nok en del av løsningen og kan føres inn i et politisk spor.
- Lovverket må bidra. Informasjonskampanjer mot selskaper med AI-teknologi er også viktig.
- Anerkjennelse at teknologien er brutal og kan utnyttes.
- Bevisstgjøring av alle parter er viktig. Men det trengs også et sett med minimumsregler som beskytter integriteten til egne følelser og åndsliv.
- Når teknologiens handlingsrom er inngjerdet, kan avtaleverket i arbeidslivet utvide dette rommet og spesifisere det lokalt.

Skolens digitale læringsteknologi

Christian Sørbye Larsen, KS

Problem

Utdanningssektoren har de siste tiårene vært gjennom en omfattende digitalisering. Digitaliseringen innebærer en stor endring i hvordan læringsarbeidet foregår for den enkelte elev. Den enkelte lærers rolle i digital læringsledelse er også endret sammenliknet med tidligere. Digitaliseringen har tidvis vært kjennetegnet av et fokus på digitale enheter og plattformer.

På enhetssiden har valget de siste ti årene gjennomgående stått mellom produkter fra Apple, Microsoft og Google. Etter juli 2018, med inkorporeringen av GDPR i personopplysningsloven, har det vært et sterkt økende fokus på ivaretagelse av elevenes personvern og informasjonssikkerhet. Som særlig utsatt gruppe har elevene krav på godt ivaretatt personvern i digitale løsninger som tas i bruk, foreldrene må være trygge på denne ivaretagelsen, og lærerne må være trygge på at løsninger og verktøy de bruker i læringsarbeidet, gir rom for godt pedagogisk og didaktisk læringsarbeid.

Innrammingen av plattformene, mulighetene som åpner seg, dataflyt og personvernlovgivning i EU/EØS som krasjer med annen lovgivning, spesielt i USA, stiller skolesektoren overfor store problemer som potensielt kan frata lærerne muligheten til å gi tilpasset, relevant opplæring til hver enkelt elev.

Situasjonen

I tiden før, under og etter pandemien har en rekke digitale løsninger blitt tatt i bruk i opplæringen. Pandemien hurtigdigitaliserte opplæringen i et tempo som ingen hadde kunnet forutse. Våre lærere og vårt lands ressurser gjorde det mulig gjennom nesten to år å gi elever en opplæring som mange andre land ikke har fått til. Det er likevel ikke til å stikke under en stol at avvik, uønskede hendelser og opplysninger på avveie de siste årene viser at skolesektoren har betydelige utfordringer knyttet til manglende ivaretagelse og forvaltning av elevenes personvern og informasjonssikkerhet.

Enkelte løsninger har blitt tatt i bruk for å bøte på dette, men det er et stort etterslep i gjennomføringen av nødvendige forvaltningsoppgaver før løsninger kan tas i bruk. At det i tillegg fester seg et inntrykk av at kommunene kjøper enheter og løsninger og betaler med elevenes personopplysninger, er bekymringsfullt. Bakgrunnen for valg av løsning har ofte vært en avveining mellom pedagogiske og didaktiske vurderinger holdt opp mot et begrenset sett med ressurser, dvs. penger.

I møtet med gode løsninger som i tillegg er billige, har mange kanskje ikke sett at de muligens har betalt med en annen valuta enn kroner. Det er en krevende øvelse for kommuner å gå i dialog om databehandlingsavtaler med store leverandører med omfattende sett av underlagsdokumentasjon og med et språk og en tilnærming som for mange er svært vanskelig å forholde seg til.

Dette er bare noe av det komplekse problembildet vi står i, men hvis vi ikke klarer å ta tak, risikerer vi en nedkjøling av god digital skoleutvikling som vil svekke våre elevers tilgang til relevante og gode verktøy og god læring.

Løsningen

Den generelle utviklingen går i retning av at de store leverandørene innlemmer stadig mer funksjonalitet i sine løsninger og plattformer. Over tid kan det resultere i at skolesektoren må forholde seg til en håndfull store leverandører. Det kan innebære et enda større behov for å regulere, utover å veilede leverandørene.

Fra et GDPR-perspektiv er det det europeiske markedet som gjelder, og forordningen legger til rette nettopp for at både personopplysninger og systemer skal kunne behandles på dette markedet. Her må vi samarbeide tett med Det europeiske personvernrådet (EDPB) og fremstå enhetlig i møtet med de aller største teknologileverandørene.

Vi ser flere fordeler med å utforme nasjonale eller europeiske komponenter og løsninger. Nasjonale komponenter/løsninger kan utformes i tråd med nasjonal/europeisk lovgivning og bør i størst mulig grad styrke arbeidsprosesser som i stor grad utføres på samme måte i hele den norske skolen. Det vil dessuten gjøre det langt enklere å gjøre risikovurderinger og ikke minst felles vurderinger av personvernkonsekvenser. De restvurderingene hver enkelt skoleeier vil måtte gjøre, er håndterbare, og vi mener det vil gi skoleeiere, skoleledere og lærere større grad av eierskap og kontroll med å trygge de digitale læringsteknologimiljøene for elevene.

Det utredningsarbeidet som nå pågår for et nasjonalt økosystem for oppvekstsektoren, er spennende og en god idé til en felles innholds- og verktøykasse. «La de tusen blomster blomstre», uttalte formann Mao i sin tid. Dersom vi skal overføre dette til skolesektoren, tror jeg vi må ramme det inn til å handle om å blomstre i et felles bed, og til at hvordan hver enkelt lærer setter sammen blomster fra dette bedet, helt og holdent er opp til lærerens vurdering av hva som passer best for den enkelte elev!

Spørsmål

Hvordan bedre sikre elevers, læreres og foreldres personvern i møtet med de store plattformleverandørene?

Oppsummering fra gruppesamtalene

Gruppeledere: Ole Espen Rakkestad (Utdanningsforbundet) og Christian Søybye Larsen (KS)

Hvordan bedre sikre elevers, læreres og foreldres personvern i møtet med de store plattformleverandørene?

- Vi er overrasket over omfanget av kommersialiseringen som foregår og mangelen på kontroll med hvor informasjonen ender. En nasjonal skyløsning vil være et steg i riktig retning for å sikre informasjonen.
- En nasjonal skyløsning gir gode muligheter for offentlig infrastruktur og intern kommunikasjon mellom offentlige virksomheter. En standardløsning for innsyn og rettigheter vil gi mulighet til å samle funksjonaliteten. Det gir muligheter til å ha bedre struktur på ting når man har alt under offentlig kontroll.
- En nasjonal skytjenestene innebærer høye ambisjoner for offentlige tjenester. Det vil bli en utfordring å henge med teknologisk, ressursmessig og utviklingsmessig.
- Skatteetaten, NAV og Brønnøysund har allerede mye kompetanse, og det kan hentes mye her når det gjelder utfordringer tilknyttet kompetanse. Man må slå sammen kompetansen som allerede foreligger, og eventuelt involvere EU for kontroll av de standardene man setter. Staten er grunnlovsregulert og demokratisk styrt, noe som gir et viktig grunnlag for å ha kontroll på dataene.
- Det kan være behov for et tettere nordisk samarbeid knyttet til en nasjonal skytjeneste. Sverige er allerede i gang med utredning av en slik skytjeneste.
- Staten bør ta initiativ til erfaringsutveksling med Tyskland for å dra nytte av deres erfaringer med å utvikle Bundescloud.

Rettferdig skatt

Sigrid Jacobsen, Tax Justice Norge

Problem

Den økonomiske ulikheten øker mellom de fattigste og de rikeste i verden og innad i nesten alle land. Økende ulikhet gir grobunn for mistillit, politisk polarisering og konflikt. FNs bærekraftsmål om å redusere ulikhet er det målet vi ligger dårligst an til å nå. Den rikeste prosenten i verden har nå en større formue enn nesten hele jordas befolkning til sammen.

I vårt moderne samfunn er skatt et sentralt virkemiddel for å realisere en idé om rettferdig fordeling av godene. I et demokrati er folkets rett til selv å bestemme sine skatter et fundamentalt prinsipp. Men skatt er blitt fryktelig komplekst, og mange føler slett ikke at vi i dag har et rettferdig skattesystem – eller at de selv har en makt til å påvirke. Hva har skjedd?

For noen år siden ble jeg presentert for en selskapsstruktur som så ut som en spaghetti saus med forgreininger til en mengde skatteparadiser. Siden har jeg dedikert mitt engasjement til en av driverne bak ulikhet, nemlig multinasjonale selskapers voldsomme vekst, og hvorfor og hvordan de klarer å slippe unna skatt.

Markedsverdien til verdens største digitale selskaper er mer enn 20-doblet (2300 %) de siste ti årene. For selskaper i andre bransjer har markedsverdien doblet seg (215 %). Noen har nå større økonomi enn land, og for eksempel er Apples omsetning større enn Portugals BNP (målt i 2014).

En voldsom vekst altså, men det motsatte skjer når det gjelder skatt. Hvert år regner gravejournalister seg frem til estimer over hvor mye skatt disse selskapene betaler. Skatteprosentene ligger typisk på 0,1 % eller 0,01 %.

Behovet for å sikre at gigantene bidrar til fellesskapet, er enda mer presserende nå i en verden rammet av en global pandemi og av krig og konflikt, der ressursgrunlaget vårt i tillegg trues av miljøødeleggelser og klimaendringer.

Selskapenes økonomiske makt omsettes til politisk makt og makt til å endre og vanne ut skatteregler til egen fordel.

Situasjonen

I jakten på løsninger har våre myndigheter satt sin lit til å få på plass internasjonale løsninger gjennom OECD. I fjor høst kom løsningen som over hundre land hadde klart å enes om. Resultatet er nedslående.

Vi skal få større mulighet til å beskatte det globale overskuddet til de største selskapene. Imidlertid er det en veldig liten andel av overskuddet vi får skattemakt over, så i praksis blir det småpenger.

OECD ble enige om en global minimumsskatt på 15 %, altså en bunn for å sikre at selskapene betaler minst dette i skatt. Men førsteretten til å kreve inn skatten går til landene der selskapene har hovedkontor. Altså USA. I tillegg er 15 % lavt og bare litt over skatteprosenten i skatteparadis som Irland, så risikoen er et kappløp mot bunnen.

Afrikanske land sa at dette ikke var det endelige oppgjøret med skjevfordelingen i beskatningsrett som de hadde ventet. Argentina signerte motvillig avtalen og mente at «en dårlig avtale er bedre enn ingen avtale».

Istedenfor å overføre den politiske styringen til internasjonale institusjoner som søker minste felles multiplum i skjønn forening med skatteparadiser, må vi i langt større grad ta grep på egen hånd.

Resultatet kunne blitt annerledes uten hemmeligholdet rundt prosessene. Forskere, journalister og sivilsamfunnet var avskåret fra å få informasjon til å vurdere effekten av forslagene før de ble vedtatt.

Løsningen

1) Vi må sikre norsk skattesuverenitet slik at norsk skattesystem og forvaltning tjener Norges befolkning best mulig.

Det betyr som et minimum at regjeringen må gjennomføre regjeringsplattformens lovnad om å utrede digitale skatter. Vi har sett tidligere hvordan nasjonale skattlegginger har brakt stormaktene til forhandlingsbordet. Fremover blir nasjonale initiativ en viktig brekkstang og pressmiddel for å få bedre internasjonale avtaler.

Danmark diskuterer nå iverksetting av et EU-direktiv som gir rom for en type avgift eller skatt på strømmeselskaper, og som finansministeren der anser ikke vil komme i konflikt med OECD-avtalen. Vi som er utenfor EU, burde ha enda større handlingsrom.

2) Vi må ha offentlig, åpen og lett tilgjengelig informasjon om selskaper.

Norge ligger håpløst langt etter. Stortinget vedtok i 2016 å tilrettelegge for offentliggjøring av såkalte land-for-land-rapporter, der selskapene må vise hva de tjener og skatter i alle land. Dette har ikke skjedd. Vi vet også lite om hvilken informasjon skatteetaten faktisk får gjennom de ikke-offentlige rapportene som har begynt å komme.

3) Vi må tilføre tilstrekkelige ressurser og bygge og utvikle kompetansen hos skattemyndighetene og forvaltningen.

To finansministre på rad har ikke ønsket å svare Stortinget på hvor mange grundige kontroller som gjøres av store selskaper – det som kalles bokettersyn. Vår antakelse er at denne svarvegringen skyldes at de har sluttet å gjøre slike forholdsvis kostbare kontroller. Da forsvinner det offentlige kunnskap om hvordan selskapene drives.

4) Vi må bruke vår økonomiske makt og posisjon som global finansaktør som et eksempel til etterfølgelse.

Oljefondet har eierposter i disse selskapene. De har utelukket selskaper på grunn av tvilsom bruk av skatteparadiser, men dette gjelder kun små selskaper. I regjeringsplattformen står det at man i forbindelse med offentlige innkjøp må sette skatteåpenhet som et krav.

5) Vi må bevare vår nasjonale integritet og ikke la lojalitet til globale aktører gå foran arbeidet for å sikre den norske samfunnsmodellen.

Vi ser det veldig tydelig i spørsmålet om åpen tilgang til skatteinformasjon, der Norge mener offentliggjøring av skattetall selv på makronivå vil bryte med OECD-forpliktelser. Samtidig ser vi at land, og enkelt-selskaper, som likevel velger å legge fram denne informasjonen, ikke får reaksjoner fra OECD.

6) Vi har et globalt solidarisk ansvar for å støtte utviklingen av alternative fora til OECD.

I regjeringsplattformen står det at regjeringen støtter å få på plass en internasjonal åpenhetskonvensjon. Det er viktig at denne ikke forankres i OECD, men i FN, der forhandlingsmaktene er mer likeverdige.

Spørsmål

Hvordan kan Norge sikre rettferdig skattlegging av teknogiganter, styrke det offentlige kunnskapsgrunnlaget og sikre kompetansen vi trenger for å opprettholde et bærekraftig skattesystem?

Oppsummering fra gruppesamtalene

Gruppeledere: Sigrid Jacobsen (Tax Justice Network) og Liv Anna Lindman (LO)

Hvordan kan Norge sikre rettferdig skattlegging av teknogiganter, styrke det offentlige kunnskapsgrunnlaget og sikre kompetansen vi trenger for å opprettholde et bærekraftig skattesystem?

- Skattetilsyn må oppprioriteres og ressursene økes. Aktørene det skal føres tilsyn med, har økt sin økonomiske, politiske og juridiske makt kraftig, mens tilsyn har fått færre midler. Når offentlige organer aktivt slutter å forvalte (føre tilsyn), mister systemet sin legitimitet. Direktorat og tilsynsmyndigheter må tilføres nye midler og ressurser for både å kunne benytte dagens verktøyboks, inklusive sanksjoneringsmuligheter, men også for å utvikle nye metoder ved bruk av blant annet digitale verktøy.
- Norge må våge å lede an med tydeligere definisjoner, regelverk og økt transparens. Data må omdefineres til produkt, som dermed blir et enklere og tydeligere skatteobjekt. Det er nødvendig med bedre avgrensninger og definisjoner for næringsvirksomhet i den digitale sektoren. Det mye skjult eierskap og inntektsstrømmer på den digitale arenaen. Staten må sikre et åpent tilgjengelig eierregister nasjonalt og må også presse på internasjonalt for dette. I Norge har vi svært gode muligheter til å gå foran med opprettelse av eierregister.
- Skattleggingen av de digitale gigantene må tilpasses det norske velferdssamfunnet. Vi må avgrense og kritisk vurdere lojalitet til overnasjonale organer som OECD og heller oppprioritere nordisk samarbeid. Skattesystemet må være i tråd med den norske samfunnsmodellen, hvor det er bred enighet om åpenhet, partssamarbeid og en stor og velfungerende velferdsstat som holdes oppe av (om)fordelende skatt. Det må for eksempel bli mulig å innføre MVA på data.
- Vi trenger gode hoder i offentlig forvaltning. Det offentlige må bevare og bygge ut egen kompetanse. Stadig mer komplekse globale næringsstrukturer og markeder har sin pris. Dermed må offentlig forvaltning, som vokter rammevilkårene, kunne lokke til seg de beste hodene og sørge for å ha tilstrekkelig kompetanse til å ivareta lovbestemte oppgaver. DIFI bør prioritere satsingen på dette området høyt.
- Satsing på forskning. Kritisk skatteforskning er nedprioritert i academia og hos skattemyndighetene. Forskning, spesielt på skattespørsmål knyttet til digitale tjenester/produkter, må bli et satsingsområde. Vi trenger også forskning med et bredt samfunnsperspektiv som inkludere utadrettet folkeopplysning. Det må sikres ressurser til uavhengige forskningssenter og analyseavdelinger i offentlig forvaltning. Informasjon og holdningskampanjer om dagens «skattevirkelighet» er nødvendig for en opplyst debatt. Myndighetene må sikre at forskningsmiljøene får all tilgjengelig og relevant skatteinformasjon.

Programkomité og sponsorer

Innledere og gruppeledere fra

